

časopis za kulturu,
umetnost i društvena
pitanja
novi sad

YU ISSN 0032—3578

Polja

Dvomotorski stroj
Bulgakov,
MOSKVA U BELEŽNICI
ZAŠTO BAŠ ŽIVOTINJE?

godina XXXVIII
cena 500 dinara
januar—februar 92.
broj 395-396

Treba razmotriti psihologiju starog vepra.¹ Dostigavši određenu starost, afrički divlji vepar sklon je da sa prezirom razmišlja o bedama života. Radosti porodice se gase, nemirni i izgledneli prasići, koji se većito motaju oko nogu, postaju stalna napast; a da i ne govorimo o nametljivoj oholosti već zrelih mladih, ubede-
nih da život i ženke postoje samo zbog njih.

On sada veruje kako će otići da živi sam, svojevoljno, kako će dostići vrhunac životinjskog veličanstva, želeći da ubedi sebe kako će biti srećan. A pogledajte ga dok se nemirno vrti po grmlju, dok svakoga časa njuška vazduh zatečen iznenadnim uspomenama, a kao nepovoljna se ispoljava asimetričnost u velikoj slici prirode, koja je stvorila svekoliki život postepeno. A stvarno, ti si izbačen iz tvoje patrijarhalne porodice, stari vepre, jer si postao nabusit i umišljeni; mladi su izgubili suzdržljivost, udarali su te kljovama da te izguraju na stranu, i žene su se okanule, znak da te je i njima dosta. Tako danima i danima, sve dok ih ti nisi prepustio njihovim sudbinama.

Evo ga ovde, u sred ravnice Ibada, dok se bliži veče, pomalo gricka u nekakvom starom, presahlom ritu. A uokolo nema ničega, izuzev prazne zaravni pustinje, sa napuštenim teritorijama tu i tamo, i ponekom malom, tajanstvenom kupom crnkastog zemljavog cveća. Prema jugu, ipak mogu da se razaznaju neke planine, uistinu veoma udaljene: ali naučeni smo da ne verujemo, verovatno se radi o pukom prividenju, rođenom iz želje same. Uostalom, on ih nije video, jer se oči vepra razlikuju od naših. A kako se spuštalo veče, nerast je zadovoljno ispitivao svoju senku, iz minuta u minut sve dužu; i slabog pamćenja, kao i svake večeri, uzoholio se, u zabludi da će postati veliki u čudesnom svetu.

Ne, nisu ga posebno poštovali drugi mladi prijatelji, ali je u izvesnom smislu veličanstven, on koji je jedna od najružnijih životinja na svetu. Jer godine su mu velikodušno izdužile kljove, podarile mu znamenitu grivu od žutih čekinja, nabrekle mu četiri bradavice na stranama njuške, pretvorile ga u čudovišno telo iz bajke, slabog praunuka zmajeva. U njemu se sada izražava samo duša divljine, čaranje iz tmine, zaštićeno drevnim kletvama. Ali u odvratnoj glavi mora da ima bar tračke svetlosti, ispod hrapave kože nekakvoga srca.

Srca koja je počelo da udara kada se u potpunosti pojavila jedna vrsta novog i crnog čudovišta; ono je cvilelo polagano i približavalo se na čudan način, ni trčeći ni gmižući, kako nikada nije video. To čudovište je veoma veliko, možda više od velike gazele, a vepar čeka, zastao, i gleda ga sa zlim nameramama (jer se svuda uokolo, iz usamljenosti, rada loše predosećanje).

I naš automobil se sada zaustavio.

»Šta gledaš?« pitam prijatelja. »Zašto si zastao? Zar ne vidiš da je to bik?«

»I meni se učinilo«, kaže on, »ali to je vepar. Čekaj da pucam.«

Čudno čudovište koje cvili začutalo je i zastalo, prividno lišeno života. Vepar je, pak, iznenada čuo strašan pucanj; potom šum, suv i zlokoban, kao od rušenja drevnog drveta, ili od nekog odrona. »Odlično, boga mi, pogodio si ga!« uzviknuo sam. »Pogledaj kako se kotrlja po zemlji, pogledaj kakva prašnčina!«

Upravo tako: kroz ostatke starog rta, vidi se životinja kako dovršava neku vrstu skoka i vrti se besno. »Ma ne« kaže moj prijatelj. »Zar ne vidiš da leži?«

nastavak na str. 18

ZAŠTO
BAŠ
ŽIVOTINJE

STARI VEPAR

Dino Bucati

Đokić Stanka i Dangubić Dragan/Art/Dado

socijalizam i anarhizam. Sve njih je proizvela ili iznedrila Revolucija ili joj neposredno prethode. Reakcija na francusku revoluciju je slična sadašnjoj reakciji na sve revolucionarne tokove. Mnoge istine tradicionalizma i konzervativizma su izbile i sada na površinu istorije, posebno u Jugoslaviji, s obzirom na činjenicu da je tradicija bila takoreći zatamnjena. Jer puko, linearno, pseudorevolucionarno poricanje tradicije je tipično skorijevečko shvaćanje po kojemu istorija započinje tek sa revolucionarnom generacijom. S druge strane, tradicionalistička kritika revolucije i inovacije apsolutizuje prošlost, dugotrajnost, »longus tempus«, kako su govorili stari tradicionalisti. U takozvanim »starim dobrim vremenima«, kazivali su oni, sve je bilo kako treba. Njihova je lozinka: »Tako je uvek bilo i tako uvek biti i ostati mora.« Za tradicionalističko shvaćanje istorije karakteristična je idealizacija svih arhajskih naslaga, posebno predrasuda. Tradicionalizam iziskuje abdikaciju ljudskog pred božanskim umom i bogomdanim autoritetima. Tradicija važi na osnovu porekla i predanja, »ex auctoritate«, a ne »ex ratione«. Tu se ona nalazi u neposrednom sukobu sa prosvetiteljstvom i njegovim racionalnim kriterijima. Tradicija važi bez obrazloženja i bez utemeljenja na principima uma.

U ovo vreme i kod nas izbija snažna težnja za rehabilitacijom tradicije. To je na izvestan način i normalno, s obzirom na prirodu njenog »socijalističkog« potiskivanja. Međutim, kao što su u socijalizmu cele generacije tako reći srljale u »svetlu budućnost«, danas generacije kao da srljaju u »slavnu prošlost«, u »stara dobra vremena« za kojima se tako jako čezne. Dakle, budućnost i prošlost su ideološki suprotstavljene kao obmana i istina. Međutim, to pravo sunovraćanje u prošlost može biti, a svi znaci govore i da jeste, još krvavije negoli slepo-inovativno, pseudorevolucionarno poricanje tradicije. Ruski pisac Aleksandar Hercen je bio u pravu kada je govorio: ko se oslanja samo na prošlost rdavo se oslanja. Navešću i jedan stav velikog nemačkog filozofa Selinga,

inače konzervativnog mislioca, koji je o prošlosti ipak rekao: »Čovek koji nije sposoban da se suprotstavi svojoj prošlosti nema nikakvu prošlost ili, možda, iz nje nikako ne može da izide. Isto tako oni koji svagda žele da potvrde prošlost, koji se, dok sve ide napred, ne daju otići iz prošlosti, pokazuju nemoćnom pohvalom prošlih vremena kao i slabašnim karanjem sadašnjosti, da na sadašnjost nisu kadri da utiču.« Mislim da je to jedna umna opomena i sadašnjim generacijama onih koji smatraju da — pošto se srljanje u apstraktnu budućnost pokazalo i bezuspešno i kobno — treba se svim bićem okrenuti prošlosti. Idolatrija prošlosti je prisutna danas u našem životu, na našim trgovima i ulicama, na političkim skupovima. Zato smatram da takva idolatrija prošlosti predstavlja opasno udaljavanje od stvarnosti, pravo bekstvo od stvarnosti, jer se samim tim priznaje nemoć da se utiče na sadašnjost. Ova zbrka u vremenu je karakteristična za naše vreme.

Idolatrija prošlosti, rekao bih, ima uticaja i na aktuelne međunarodne sukobe u ovoj zemlji, koji nisu ni prestajali, takoreći, od njenog osnivanja, ali su menjali oblike i intenzitet, čak i sa krvavim genocidnim epizodama. U tom smislu imamo posla sa rivalskim, čak neprijateljskim suprotstavljenim tradicijama koje su poglavito nastale iz oštih verskih razlika i raskola. Išao bih tako daleko da bih tvrdio da naše generacije, možda, plaćaju krvavi danak verskom raskolu iz 1054. godine koji je pogodio upravo naše južnoslovensko tlo. Međunarodna netrpeljivost i mržnja imaju religioznu »aromus«. Pozivi na »hrišćansku ljubav« nisu u sebi nikada imali pravu uverljivost. Pre će biti da je mržnja sve više postajala nacionalnom verom, pomešanom sa pravom verskom isključivošću. Reč je o svojevrsnom pomračenju uma i o onoj vrsti besprincipijelnih deoba koje su ušle u međunarodni rečnik pod pojmom »balkanizacija«.

Mislim da neću pogrešiti ako tvrdim da nije ljubav prema svome narodu nego mržnja pre-

ma drugom, »rivalskom« zvezda vodilja sadašnjeg nacional-šovinizma u Jugoslaviji. U knjizi »Nelagodnost u kulturi« Frojd je pisao o »narcizmu malih razlika«. Sada se ide tako daleko da se na primer u Hrvatskoj isti jezik brutalno menja samo da bi se izazvalo što veći raskol. U prošlom veku ovo je stanje hrvatski biskup Strossmayer dobro označio latinskim izrazom »corruptio cordis«, duševna iskvarenost, koju prati »indolentia mentis«, tj. duhovna indolentnost, ravnodušnost.

Patrijarhalni autoritet ste uzeli kao ishodište konzervativizma u političkom i društvenom životu epoha koje prethode modernom građanstvu.

Ali, nisu li u našem savremenom društveno-političkom životu bili i ostali odveć naglašeni znaci i autoritarnosti i konzervativizma? Mogu li se oni takođe vezivati za istorijski neprevladane oblike patrijarhalnog autoriteta na ovim prostorima? Nije li to ujedno ozbiljan sindrom »građanske nedonesenosti« jugoslovenskog društva?

I ja smatram da patrijarhalni autoriteti na ovim prostorima još nisu prevladani, mada bi raspadanje patrijarhalne porodice govorilo suprotno. Moguće je da su patrijarhalni autoriteti dobili neke druge oblike i da su samo ovlaš presvučeni. I dalje živi »pater patriae« u nekom »savremenom« obliku. I danas je na snazi shvaćanje autoriteta svojstveno plebiscitarno-cezarističkoj vlasti: autoritet odozgo, poverenje odozdo, to je vlast nekog vojnog ili »uciviljenog« Cezara kojega pozdravljaju ne samo živi, nego i mrtvi (»Ave Caesare, morituri te salutant!«). Sa raspadom rimске republike nastupilo je doba autoritarne vlasti i u Evropi.

Dvadeseti vek je svetu doneo totalitarističke diktature nacifašizma i boljševizma, mrke (crne) i crvene, koje se nisu oslanjale samo na nasilje, nego i na poverenje masa u »vode«. Taj fenomen je prva (i najbolje) opazila i istražila Frojdova dubinska psihologija (pored Frojda i Vilhelma Rajha, svojom knjigom »Masovna psihologija fašizma«, objavljenom iste godine kada je i Hitler došao na vlast). Osnovni nalaz dubinske psihologije sastoji se u tome da totalitarna vlast ima osnovni oslonac u zaljubljenosti mase u »vodu«. Tek tada »voda« postaje suveren u punom smislu, koji »odlučuje o van-

ZAŠTO
BAS
ŽIVOTINJE

STARI VEPAR

Dino Bucati

nastavak sa naslovne strane

Zaista, divlji vepar beži, sa zadnjim desnim slomljenim papkom. Kreće se sitnim, upornim kasom, u pravcu istoka, udaljavajući se od umirućeg sunca, gotovo prestravljen od tog predznaka zvezda. I metalno čudovište ponovo počinje da cvili, ide unazad, ne osvajajući niti gubeći teret, po nekakvim čubama mrtve trave, koja će četa korak.

On i sada sam i izgubljen. Ni sa praznog neba, ni iz zatvorenih teritorija, niti sa neke strane zemlje može da stigne pomoć. Njegova vlastita senka ga prati, kaskajući sa njim, sve čudovišnije i dvosmislenije; ona ga sada i ne služi, ponos mu pomalo ističe, sa krvlju, od pogotka i ostaje posejan po putu.

I evo, ali tako udaljene, na granici veze između neba i zemlje, dok svetlost polagano slabije, eno tamne trake, trnovitih akacija, reke. Tamo su ostali, on to dobro zna, cela patrijarhalna porodica, žene, surovi mladi, mrski prasići, eh, uzalud poricati, i bez podnošenja računa, čak je i proteklih dana nastavio da ih sledi, na rastojanju, pazeci da ga ne vide. I smešno je, svakako, ali on je nalazio zadovoljstvo u njuškaju njihovih svežih stopa, u prepoznavanju tragova ovoga ili onoga, evo, ovde mora da su se potukli, tamo su se prejeli korenja, nisu mi ostavili ni jedan. Odbačen, nije mogao da se otorgne, nije bio sposoban da živi sam, uobraženi starac, i sada jedina nada opstanka potiče još od njega.

Ali drugit pucanj ga je pogodio po sred buta, sunce je ubrzo potonulo ispod zemlje i sa veoma udaljene reke uzdižu se levkasti ponori tame. Vidimo, iz automobila, da je njegov kas u izvesnom smislu bezvoljan i težak, kao da ga tek nagon goni da beži, ne više i istinska želja

za životom. Pustinja, uostalom, izgleda da postaje sve beskrajnija, udaljavajući se umesto da se približava zelenom znaku reke.

Ja kažem prijatelju: »Gledaj, zastao je, umoran je. Oprezno se približi, svetla će biti svega još nekoliko minuta.« A kako nismo mogli da nastavimo putem (niko od nas nije pucao krišom iz Mauzera, razdirućim mecima), dok se približavamo, vepar postaje sve veći, opažamo najzad nečisto lice, uši nakostrešene od čekinja, veoma plemenitu grivu. On je nepomičan, stoji i posmatra nas umornim očima. Mora da je već iscrpljen, a moguće je da ga to samotni danhaški bog zadržava, staklastim skiptrom od soli, koreći malodušnost bežanja.

Cviljenje motora je prestalo i možda je sada, sa milosrdnim dahom vetra, prispeo glas prijatelja, slobodnih i srećnih, zavučenih u jazine na obali reke. A bilo je veoma kasno. Oko njega je počela da se spušta samrtna zavesa.

Cev oružja je već uperena na samoj liniji ciljanja, sa tako male razdaljine bilo bi nemoguće promašiti, kaži prst je položen u udubljenje okidača. I sada (dok zmajevi noći pristižu iz ugašenih šupljina istoka, sa naglošću zbog koje je strah od zakašnjenja), sada ga vidimo kako polagano okreće njušku u pravcu sunca, od koga je nad pustinjom ostao samo mali purpurni režanj. Bio je neizmeran mir i nama se, u isti čas, stvorila slika starinske vile, sa tek osvetljenim prozorima i nejasnom pojavom žene koja je uzdisala sa odjecima muzike, dok su razmaženi psi časkali na ogradi vrta o plemićkim zgodbama i o lovu.

Nije mu preostalo više ništa osim da još jednom pogleda ostatak sunca, kao da potvrđuje, ne zbog sentimentalnih zalopojki, niti da bi gutao očima poslednju svetlost; samo da bi ga po-

zvao za svedoka nepravde koja se dokončavala.

Kada je utihnulo pucanje iz puške, on je ležao na levom boku, sa već zatvorenim očima, opuštenim papcima. Pod našim očima — u visini palile su se zvezde — gasilo se i poslednje disanje: dva duboka ropca starca, pomešana sa krvarenjem. I nije se dogodilo ništa, niti se najtanušnji duh iskrao iz mrtvog čudovišta da zaplovi na nebesa, niti jedan majušni mehur. Zato je premudri Đeronimo, koji se u te stvari razume, voljan da prizna dušu, makar zakrčljalu, lavu, slonu i biranimim mesodžerima. U danima optimizma pokazuje se rado spreman da je prizna čak pelikanu, ali vepu baš nikada. Ma koliko navaljivali, on je uvek odbijao da mu dozvoli privilegiju drugog života. ○○○

Dino Bucati

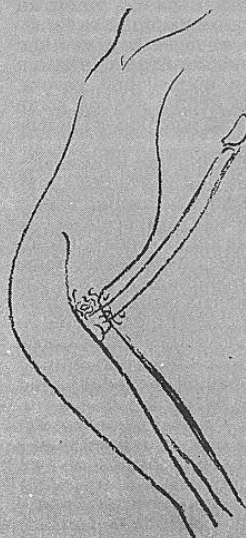
ZVIJER

Tebe
Što si jednom
U gori
Drugom
Na zori
Ostalom u bunaru
(U nebeskom) —
Ne čujem
Ne vidim
Ne snujem.

Nadi se ti meni
Sad ovde
U ovom kvaru —
Ovo mi prazno
(Ovo jebesko)
Tim šapicama
Svetrojinim

— Otvori.

Branko Kukić

rednom stanju», kako je pisao nacistima blizak pravnik Karl Smit. Totalitarna vlast je tip cezarističko-plebiscitarne vlasti, njen vrhunac. »Voda« vlada uz ovacije i aklamacije. Masa aplaudira svim potezima (harizmatičkog) »vode«, podržava ga, a ne misli o posledicama te podrške. Tu se ispoljava visok stepen masovne regresije. Totalitarna vlast je primer demagoške vlasti, privid demokratije. Ona se penetrira ne samo u društveni, nego i u duševni život svakog pojedinca. Maks Veber je s pravom pisao o »magiji nadmoćnosti« koja se postiže u određenoj društvenoj atmosferi. Važno je pritom da svita **veruje** u nadmoćnost svojih »voda«, a ne da li oni stvarno poseduju pripisanu im nadmoćnost. Iza svite ide masa koja projektuje svoje, inače neostvarive želje u ličnost »vode«. Jedan beznačajni kaplar, kao što je bio Hitler (i svi slični njemu), mogao je u trenutima krize da postane svemoćni gospodar jedne velike i kulturne nacije kakva je Nemačka.

Cesto je isticano, i u »kritičkoj teoriji društva« i kod filozofa egzistencije, da je totalitarizam posledica nihilizma i iracionalnih rezultata tehničko-naučne hiperracionalizacije. U tome se i ogleda relativnost pojma napretka. Danas je sasvim jasno da se može posedovati najviše moguća tehnika, a da ljudski život i druge vrednosti budu na najnižoj ceni. To su uočili i Hajdeger i dva najistaknutija predstavnika »kritičke teorije društva«, Horkhajmer i Adorno u svojoj »Dijalektici prosvetiteljstva«. Na sličan način se mora ponovo raspraviti i problem autoriteta u filozofiji prosvetiteljstva i njegove istorijske posledice.

Što se tiče jugoslovenskog društva važnu ulogu igra i njegova, kako Vi kažete, »građanska nedonosenost«. Posle neograničene vladavine harizmatičkog vode (Broza) i njegove svite, jugoslovensko društvo se našlo pred svojim potpunim raspadom i nevidenim ponorom. To se desilo i zato što u njemu nema više na vidiku nikakvog racionalnog autoriteta. A i to je posledica dugotrajne vladavine iracionalnog harizmatičkog autoriteta, koji je stvarno zastirao svaku moguću perspektivu svojom ideološkom apstraktnom obećanja sreće u neprozirnoj budućnosti.

Za Vaš filozofski diskurs moglo bi se reći da odiše, i pojmovno i intencionalno, Marksovim mišljenjem revolucionarne izmene sveta.

S obzirom da su danas ne samo marksizam, već i Marks sam, predmet žestokog osporavanja, sve do »prekog« odbacivanja, u čemu je, po Vama, Marks doista sporan i istorijski osporen, a u čemu nadasve aktuelan?

To je manje ili više sve jasno. I ranije sam, kada je kod nas vladao službeni marksizam koji je, po svojoj najdubljij intenciji, bio duboko antimarksistički, isticao da je teorija diktature proletarijata upravo ono što je u marksizmu mrtvo. A na tu teoriju su boljševici najviše polagali. Lenjin je, štaviše, smatrao da je priznanje nužnosti diktature proletarijata kriterij, najvredniji element u marksizmu. A boljševizam je, danas je to barem jasno, reziduum jakobinstva koji je komunizam odveo pravo u poraz, ostavljajući usput iza sebe nebrojene ljudske i materijalne žrtve.

Pored teorije ideologije, koja je inspirisala mnoge liberalne mislioce (Manhajm, Kelzen i drugi), dalekosežnu vrednost kod Marksa predstavljaju i analize fetiškog karaktera robe

i novca u »Kapitalu« i izvedene teorije postvarjenja i otuđenja.

Nalazite li dovoljno teorijskih razloga i istorijsko-iskustvenih dokaza za slaganje sa sve rasprostranjenijom tvrdnjom — kako sa »realnim socijalizmom« definitivno iščezavaju i ideje socijalizma i socijalistički pokret?

Mogu reći da je propast »realnog socijalizma« predvideo niko drugi nego Marks sam, iskazom da se prirodne faze društvenog razvika ne mogu preskočiti. A boljševički model socijalizma predstavlja, takoreći, pokušaj prevare istorije. Stoga je istorijska kazna zaslužena i za takvim socijalizmom ne treba žaliti. Ipak, ne verujem da će ideja socijalizma zauvek iščeznuti sa ovog sveta. Barem ne dokle god na ovom svetu bude bilo bede i siromaštva. Socijalistička, čak komunistička ideja je svojstvena barem nekim sektama već ranog hrišćanstva. Takozvani »karpokračani« su isticali devizu »Omnia esse communia« (»Sve je zajedničko«), što se ponavljalo u seljačkim ratovima i u borbama modernog proletarijata.

Kao jedan od najeminentnijih poklonika praxis-filozofije kod nas, kako danas gledate na teorijski, kulturni i društveni značaj, pogotovo duhovni uticaj, ove misaone orijentacije?

— Reći ću Vam najpre da »praxis« filozofija nije nikada bila jedinstvena filozofska škola. Više, i pre svega, ona je bila jedan **oslobađajući duhovni pokret** u vreme velike duhovne i političke krize. Jugoslovenski filozofi i teoretičari društva (ne samo sociolozi, kako neki ističu) bili su jedinstveni u otporu okamenjelim dogmatiskim strukturama mišljenja i totalitarnosti političkoj i društvenoj strukturi. Razume se, pod imenom »Praxisa« prvi je put u svetu, iz samog »socijalističkog« društva, potekla najoporija kritika njegovih promašaja i inkonzekvenција. Ona je uzela ozbiljno, a ne samo ideološki, kritiku staljinizma i boljševizma, koju ozbiljno nikada nije uzimala vladajuća oligarhija i njena ideološka partija. U toj dimenziji osloboditeljskog duhovnog pokreta vidim glavnu zaslugu »Praxisa« i Korčulanske letnje škole, koja je prva organizovala javni, slobodni dijalog između istoka i zapada, i to na Istoku! Inače, pripadnici »Praxisa« potekli su iz raznih duhovnih i kulturnih krugova. Bez obzira na još postojeće veze, rekao bih da više nema jedinstvenih pogleda ni na vreme ni na društvene prilike u kojima živimo.

Koja bitna stanovišta Praxis-filozofije i danas uspešno odolevaju kritičkom sudu vremena, a koja se opet pokazuju teorijski i istorijski istrošenim, štaviše promašajima?

Vidite, smatram da bi se morala sačiniti jedna ozbiljna kritička analiza doprinosa ili promašaja »Praxis« filozofije. Dosadašnji pokušaji, po mom sudu, nisu bili uspešni. Osporavanja su bila najmanje uspešna, jer predstavljaju aistorične pristupe, sa nekom naknadnom svešću onih koji ni onda ni sada nisu predstavljali ništa značajno u našoj filozofiji. U osporavanja je uneseno više zavisti i resantimana nego ozbiljnih analiza.

Po mom shvatanju, zasluga je filozofije »Praxisa« što je afirmisala humanističke sadržaje izvorne marksističke misli, što je organizovala iskrene dijaloge sa svim marksizmu konkurentnim filozofima današnjice, posebno sa filozofijom egzistencije i analitičkom filozofijom. Tu se posebno ističe međunarodno izdanje časopisa »praxis« koje su pretežno ispunja-

vali tekstovi i dijalozi sa Korčulanske letnje škole. Ovde bih želeo da istaknem da je međunarodnoj afirmaciji »praxisa« najveći doprinos dao profesor Gajo Petrović. Bez njegovog besprimernog poštovanja mnogi rezultati bi svakako morali izostati.

U duhu te filozofije, nas nekoliko filozofa i teoretičara društva iz kruga »Praxisa« i Korčulanske letnje škole osnovali smo nedavno tzv. »Budvanske dijaloge«, nastojeći da u novom vremenu i za nove generacije ostvarimo međunarodnu filozofsku komunikaciju bez koje ozbiljan rad u filozofiji i društvenoj teoriji nije moguć.

Verujem, na kraju, da bi trebalo (a i vreme je za to) da se prepustimo **filozofski bezobzirnoj kritici** koja bi, oslonjena na filozofsku argumentaciju, ukazala na doprinose i promašaje filozofije i društvene teorije kruga oko »Praxisa«, a najsigurniji bih bio kada bi moji teorijski i filozofski promašaji bili predmet jedne takve kritike.

Za kraj i jedno »prizemnije« pitanje. Pre punih šest godina nastojali ste da posebnom knjigom odgonetnete, »da li je nacionalizam naša sudbina«? Šta danas mislite o tome, kakva je sudbina našeg nacionalizma, ili, bolje, naših nacionalizama?

— Morao bih Vas malo ispraviti. Naime, tačno je da sam pre nekoliko godina izdao knjigu **Da li je nacionalizam naša sudbina**, ali sam naslov knjige preuzeo iz jednog svog referata (i on je objavljen ponovo u knjizi) kojeg sam podneo 1971. godine na jednom manjem skupu na kome su učestvovali Milan Kangrga, Stipe Šušar i Branko Horvat. Skup je organizovala redakcija »Gledišta«, a uvodni referat je bio poveren Veljku Rusu. Povod su bile javne manifestacije nacionalizma, a posebno hrvatskog maspoka. Učesnici u diskusiji su onda bili saglasni u visokom stepenu o karakteru nacionalističkih manifestacija.

Ja sam svoj referat onako naslovio pokušavajući da pružim izvesnu dijagnozu i da opišem moguće tendencije. Na žalost, stvari su otišle mnogo dalje, sve do tragičnog međunarodnog sukoba koji se kao ružan san odvijao pred našim zbunjnim i zastrašenim očima.

Ovde bih hteo da podsetim na misao Bleza Paskala, velikog filozofa 17. veka, svedoka verskih ratova koji su u ono vreme pustošili Zapadnom Evropom. Paskal je rekao da su građanski ratovi najveće od svih zala. I mi se, na nesreću, sada, krajem dvadesetog veka, suočavamo sa tim zlom. A Paskal još opominje u 293. stavu svojih »Misli«: »Zašto me ubijate? Nego šta, ne stanujete li vi s one strane vode? Prijatelju, kad biste stanovali sa ove strane ja bih bio ubica i bila bi nepravda okvako vas ubijati. Ali pošto stanujete s one strane, ja sam junak i to je pravo.«

Tako je upozoravao Paskal na karakter »pravde« sa **dve strane »vode«**. Ova simbolika je dalekosežno poučna, jer, zaista, ima ljudi koji ubistvo doživljavaju kao junaštvo, a ne kao zločin i nepravdu. Na to treba podsetiti i našu generaciju koja je dospela dotle da se međusobno ubija. Zato bi novi naslov moje knjige morao glasniti: »Zašto je nacionalizam naša sudbina?«

Razgovarao Jovan Gagraca

NAPOMENA: Ovaj intervju je u osnovi nastao prilikom snimanja dokumentarno-naučne serije »Svedoci vremena«. Televizije Novi Sad, u julu 1991. godine. Naknadnim intervencijama prof. Tadića u vidu autorizacije i neophodnih zaokruživanja pojedinih odgovora došlo se do konačnog teksta intervjua.

ZASTO BAS ŽIVOTINJE

JEŽ

Jeste li videli kako se rastvara njegova tuba i kako svaka bodlja otvara po jednu ranu. (Hoće ježo da se ženi, ježo, ježol)
Stotinu rana — to je lep zbir njegovog gneva. Stotinu opakih dodira. (Slika mu je stara baba.)

A ni njegova šetnja nije niukoliko bezazlena. Sebična i proždrljiva, ona je takođe opasna. (Slika mu je devojčica.)

I njegov strah je obmana. To je taktika kojoj neopreznost zauvek naseda.

Kada te jezevice stopane, hvataj se u kolo. Nasred kola, ogrnut gunjem, čući »ježo«.
»Hoće ježo da se ženi. Slika mu je stara baba, udovica s devet deca. Slika mu je devojčica.«
Jezevu kožu baca na ugljen. Ježev zejtin kani na ranu.

Koga »ježo« prvog uhvati, taj postaje jež.

○○○

Ivan Rastegorac

999

Kad pomnožiš
Dvojicu sa trojicom
Kad dvaput zatvoriš
I tripit otvoriš —
To je to.

I ovo:
Troja usta
(Puti dva)
6 stomaka
6 rupa
Iz kojih se šesti.

— 666 ću vas puta
Jesti.

Branko Kukić

zičari su tvrdili da je svako pitanje ili pitanje za posmatranje ili pitanje reči ili besmislica. Oni kažu, »Kada neko ispituje onako kako ispituje policajac, posmatra onako kako posmatra posmatrač ptica ili eksperimentiše onako kako to čini hemičar, on će nešto otkriti. A šta čovek može otkriti sedeći u fotelji?« Očekivani odgovor glasi »Ništa«. Jer u fotelji čovek ne otkriva ništa na onaj način na koji to čini policajac ili hemičar — osim ako ne istražuje udubljenja i otvore na fotelji; na taj način može otkriti izgubljene stvari na onaj način na koji policajac to čini. Dok razmišlja, dok preispituje ono što je video, čovek, naravno, neće ugledati lisicu ili otkriti da je taj i taj preparat bitan za lečenje upale pluća. A ipak, kao što smo upravo videli, refleksijom čovek može ugledati ono što nije video mada mu je bilo pred očima — koliko su blizu šesir i Tadž Mahal, koliko je udaljen jedan kvadrat od dvostruko većeg kvadrata, koliko je ovo blisko nepažnji, a ono ubistvu, koliko su slični (Hamlet i Tako, tako) jabuka u padu i zvezda padalica. Poslednja dva primera dovode nas do dva važna detalja. Prvi je bliska povezanost otkrivanja refleksijom i otkrivanja ispitivanjem. Drugi je razlika između konvencionalne refleksije u skladu sa onim što je već utvrđeno, i nekonvencionalne refleksije koja, da bi se izrazila nova svest o poznatom koju ova refleksija donosi, traži novu notaciju, li preoblikovanje stare.

Kažemo da je Njutn otkrio gravitaciju. Ali, šta je on uradio? Nije nam bio potreban Njutn da bi nam rekao da jabuke padaju. Učeno dete će odgovoriti, »Objasnio je zašto jabuke padaju. Rekao je da padaju zbog gravitacije«. Ali zar to objašnjenje nije slično dijagnozi doktora koji nam nakon što smo mu opisali kako se osećamo kaže da nam nije dobro. Jer šta je gravitacija ako ne padanje jabuka i tome slično — ukratko, pravimo se da sve takve događaje objašnjavamo gravitacijom. Bistvo dete odgovara, »Ali gravitacija je mnogo više od padanja jabuka. To je padanje jabuka i tome slično«. To je istina. Rečju »gravitacija«, ili modifikovanim korišćenjem reči »privlačenje«, Njutn je povezao jabuke u voćnjaku i zvezde na nebu, mamuta u kartonskoj rupi i talase na plaži. Dok on nije progovorio nismo imali reči koja povezuje sva ki događaji u prirodi tankim linijama sličnosti, tankim poput linija sile, ali jačim od čelika.

Za razliku od onih koji koriste gotov obrazac, Njutn je morao sam da iskroji obrazac da bi pokazao veze u celini koju niko nikada nije poimao kao celinu. Dobili smo ideje gravitacije i energije. Njutn je razvio koncept gravitacije i njim predstavio moć udaljenog. Frojd je razvio koncept nesvesnog i njim predstavao moć prošlog. Svaki je uveo po jednu reč i iz nje razvio notaciju koja nas podstiče da krenemo ka novom iskustvu, i omogućuje nam da koordiniramo staro.

Kontrast između konvencionalne refleksije i nekonvencionalne refleksije zasluži pažnju. Kada je Sokratov dečak nakon razmišljanja utvrdio da će kvadrat sa stranicama dvostruko dužim od stranica drugog kvadrata biti od njega znatno više nego dvostruko veći, on nije pokušao da poveže stvari na neke nezapamćene načine ili da ih odvoji od onih sa kojima su uobičajeno povezivane. Otuda mu nije bilo potrebno da uvodi nove reči ili da širi ili sužava primenu starih. Čak ni advokat koji vodi prilično beznađežan slučaj, neće kršiti uobičajene ili pravne konvencije u pogledu upotrebe reči važnih za njegov slučaj, ako je to ikako moguće.

Ali, pesnici prilagođavaju jezik svojim potrebama. To čine i filozofi naučnici. Kao i metafizički filozofi. Gospodin Glenvil Vilijams nas šokira tvrdnjom da pravna rasprava zapravo ne pripada porodici rasprava činjenice, kao što bi neko mogao reći da »Džordž Forsajt zapravo nije bio Forsajt«. Na taj način on nas je naveo da uočimo razliku između pitanja, »Ima li arsenika u telu?« postavljenog pre nego što su organi poslani na ispitivanje, i pitanja »Da li je bilo nepažnje u ovom slučaju?« postavljenog nakon što je pronađen puž. Naveo nas je da uočimo i veze koje postoje između pravne rasprave i korišćenja reči. Istina je da je jednostavno mogao reći: »Između pravnih rasprava i drugih rasprava koje nazivamo raspravama pitanja činjenica postoje razlike vredne naše pažnje«. Ali, da je tako učinio, da li bi na konkretni slučaj privukao pažnju potrebnu da se razbije stara navika grupisanja stvari? Možda i bi. Ali, nakon svega, zašto ne bi upotrebio paradoks? Baš zato što ga je upotrebio mi smo se odmah uključili i, uznemireni ili zadovoljni, pratili njegov dokaz. Staviše, bili smo stimulisani da mu se suprotstavimo, pa čak i da branimo tvrdnju da su pravna pitanja zapravo pitanja činjenice, u tom smislu što u njihovom razmatranju pokušavamo da shvatimo šta se dogodilo. Na kraju naše metafizičke rasprave shvatili smo prirodu pravne rasprave na način na koji je nikada ranije nismo shvatili.

Oni koji kažu da su rasprave koje se ne mogu razrešiti eksperimentom ili posmatranjem rasprave o rečima govore slobodno — slobodno koliko i neko ko šesir naziva Tadž Mahalom. Tako čine i oni naučnici, filozofi ili pesnici koji kažu da čovek ne može dodirnuti cvet a da ne uznemiri zvezde. To što kažu je ludo, ali u tome ima metoda.

II

Poslednji put smo razmišljali o refleksiji. Ponekad takvo mišljenje nigde ne napušta konvencionalne iskaze, a ipak je daleko od dosadnog, zbog složenosti koja je njime savladana. To se događa u matematičkim proračunima. Na osnovu mrvica informacija

ZAŠTO
BAS
ZIVOTINJE

PASJA GLAVA

Nekada davno u blizini Novog groblja, a to beše periferija grada, živio je jedan slikar, možda poslednji beogradske avetinjaše. Avetinjaše je imao psa po imenu Bubi. Bubi je bio običan pas, umijlat mešanac, rođak svih onih tužnih lutanika koji s prvim snegom napuštaju labav i često ne baš prijetan letnji savez sa gradskom sirotinjom i po diktatu instinkta kreću ka čoporu. Taj ciklični zov prirode što struji njihovim žilama, zov koji ih goni da sa različitim strana krenu i sjedine se u gomilu, nikada nije bio onaj istinski povratak divljini. Makoliko njihov položaj bio tegoban a broj stalno prorodivan, taj će canis familiaris i dalje nastaviti da luta po onom opasnom i neodređenom prostoru gde se još ne završava grad i gde još ne počinje prava priroda.

Uprkos svom niskom poreklu i sudbini koja takvo poreklo često zna da prati, Bubi je imao ludu sreću da na svet dođe s retkim darom u psećem rodu — sa darom pravog umetnika. Prepoznavši u svom ljubimcu talentovano pseto, slikar se valjano potrudio da odneguje tu neoečekivanu naklonost prirode. Pod uticajem gazdinih umetničkih uverenja — njegovih sklonosti za tajanstvene stvari — ali i mnogih drugih manje ili više važnih okolnosti, Bubi je crtao samo ono što vidi pred sobom. Bili su to uglavnom realistički portreti onih savremenika koji su, začudo, neobazirajući se na njegovu pseću prirodu i nepremostive intelektualne razlike, žarko želeli da imaju portret i da ih baš taj džukac ovekovici svojim pasjim manirima. I ako su crteži izgledali bizarno, situacije komične a pseće muke dirljive i neprimodne,

niko nije mogao odoleti primamljivoj prilici da u nekoliko seansi u smrdljivom ateljeu i za nešto novca dobije pravu retkost: svoj portret — pseći crtež.

Obzirom da je Bubi crtao šapama bez prikrivenih ortopedskih smicalica, bilo je nerealan očekivati da će tušem i perom uspeti da stvori dela uzvišenih kvaliteta. Istini za volju, Bubi je bio prosečan umetnik ali mu je ta osrednjost, ta zlatna sredina, obezbeđivala naklonost vrlo širokog kruga, uglavnom prosečnih ljudi. Oni koji nisu bili neposredni svedoci njegovih crtačkih seansi tvrdili su da je u celoj toj priči reč o bezočnoj podvali, da je pasče dresirano tek toliko da ume postaviti nekoliko sumarnih linija i da je avetinjaše, okoreli prevratan, taj koji u potaji dovršava ono što psu nikad ne bi pošlo, kako se to kaže, za rukom. Sva ta proizvoljna nagadanja ipak nisu bila tačna. Bubi je bio korektan crtač, upravo onoliko korektan koliko je potrebno da se zadovolje sujeve i ne baš visoki estetski zahtevi imućnije beogradske publike. Iz svoje bezazlene kućne perspektive Bubi je mogao slobodno i bez opterećenja da ulepšava rugobe, da šminka mrtvace, da besramno laska ništarijama, da glupaku docrta knjigu ili kakav drugi simbol mudrosti, a velikom gazdi i dobrom platiti narcrta šta god ovaj zaželi za svoje lepe pare.

Što se tiče avetinjaše, njemu nije bilo ni na kraj pameti da doraduje Bubijeve tvorevine. Kao pronicljiv čovek kome je najmanje stalo do ispravnog paradržanja psećom veštinom, samo bi po koji put, u čudnoj mešavini sete i prezira odmahnuo rukom, nagoveštavajući da

su mu sasvim jasne pozadine svih tih blebetanja, da on zna i čuva neku veliku tajnu i da sluša šta će se desiti sa Bubijevim crtežima.

Šta se kasnije događalo? Mnogo i ništa.

Bubi je proživio svoj pseći vek i jedne zvezdane septembarske noći izdahnuo od starosti. Slikar ga je sahranio u dubini njihovog dvorišta i potom dugo tugovao za izgubljenim prijateljem.

Zatim je protutnjavao Veliki Rat.

Jednog dana, shvativši da je pomrla sva ona dična gospoda, da su svenule sve one bajne dame, da je netragom nestalo sjaja i pompe koju je njegov Bubi prilježno crtao, slikar odlučio da napusti kuću, da za sobom zaključa to stanište uspomena, pa voden neobjašnjivim nagonom krenu gradom u nadi da će skupiti sve njegove crteže i tako, u poslednji čas sprečiti, kako sam reče, predstojeću provalu zla. Međutim, to više nije bio njegov grad. Tu više nije bilo poznatih kuća, senovitih dvorišta niti dobro znanih, prijaznih lica, što raširenih ruku dočekuju nenačakljenog gosta. Više u životu nije preostao ni jedan njegov prijatelj niti bilo koe od onih koji su se sećali i cenili Bubijevu veštinu. Odrpan i zarastao u bradu, sluden vizijom sveopšte propasti, kao beznačajna ali još uvek živa krhotina prohujalog doba, slikar je tumarao ulicama bulazneći o nekakvom psu, crtežima i već odavno upokojenim ljudima. Mada je znao mesta gde bi sigurno mogla biti Bubijeva dela, on, onako zastrašujuće oronulog izgleda, priljav i sav u ritama, nije uspeo da kroči preko tih pragova niti da bar krajičkom oka vidi te sasvim pipljive dokaze njegovog predašnjeg života i stare slave.

Bednom slikaru preostade da cvili i zavija, umišljajući da će takvim preklinjanjem uspeti da k sebi dozove Bubijeve crteže. S večeri, u tišini, kada bi mu glas postao sasvim nalik psećem, crteži bi se uzemirili, počeli bi da podrtavaju, da se grće i krive, pa očajni što nemogu da razbije debele okvire i slobodno pojure ka znanom zovu, poprimali bi izgled besnih glava. ○○○

Raša Todosijević

o vozovima koji polaze iz Brajtona i Londona matematičar nam, na naše zaprepašćenje, može reći gde će se oni mimoći. Ponekad refleksija nema takvu složenost, a opet nije dosadna, jer nije konvencionalna, već poznate stvari prikazuje kao povezane na načine na koje ih ranije nismo povezivali. Onda su nove reči, metafore, paradoksi i kontra-paradoksi ono što nam je potrebno. Filozof, budući da nema nikakvih novosti, a ne može nas zabaviti ili zapanjiti onako kako to matematičar može učiniti, prinuđen je da bude ili paradoksalan ili dosadan. Metafizički filozofi ne predstavljaju izuzetak. Na sreću, oni su često paradoksalni. Zaista jesu. Na primer, oni tvrde da rasprave o ispravnom i pogrešnom, o dobrom i lošem nisu rasprave, ili ako jesu, onda nisu ništa do rasprave o tome šta lično osećamo prema određenim stvarima. Ili tvrde da su rasprave o mislima i osećanjima drugih samo pitanja o znacima tih misli i osećanja, da je tako pitanje, »Spolja je prijateljski raspoložen, ali da li je tako i unutra?« zapravo pitanje, »Ovo lice se samo osmehuje, ali da li će me ta ruka izbiti?«.

Ove neobične doktrine, za koje se tvrdi da misteriozno svode na očigledno, reakcije su na druge, još paradoksalnije paradokse — tvrdnje da nikada ne možemo znati ono što svi znamo da znamo. Na primer, paradoks da su pravna pitanja samo pitanja o rečima delimično je uzrokovan strahom da bi neko mogao reći da su to pitanja na koja nikada ne možemo odgovoriti, da su to pitanja o prisustvu ili odsustvu suštine nepažnje, nečega tako delikatnog da ponekad jedva možemo utvrditi da je prisutno.

Reći za slučajeve u kojima ni poznate činjenice ne mogu pružiti odgovor da odgovor ne znamo, da ne znamo šta se nalazi pred nama, krajnje je pogrešno.

Reći u slučajevima za koje bismo inače rekli da odgovor znamo, da odgovor zapravo ne znamo, predstavlja još veću zabluđu. Ipak, metafizički skeptici upravo to čine. Njihove sumnje su smešne, ali i zastrašujuće.

Smešno je tvrditi da nikada ne znamo šta se događa iza naših leđa, da ne znamo danas šta se dogodilo juče, da nikada ne možemo videti na licu šta se dešava u duši. Šta ako je to istina? To jeste smešno. A ipak, možemo li ikada okrenuti glavu dovoljno brzo da bismo bili sigurni da se drveće iza nas ne kikoće i ne došaptava?

Možemo li ikada otkriti prošlost, »budući da smo primorani da se oslanjamo na drevne priče, kosti, kamenje, dokumente i izbledele fotografije u albumima, ili na sopstvene uspomene«. Možda je čitav materijalni svet samo san koji stalno sanjamo, pozorište senki koje vodi neki super-iluzionista čije moći garantuju odvijanje predstave bez greški.

Posmatrajući sat spolja možemo pogoditi šta se događa sa mehanizmom unutra, na osnovu odraza u ogledalu možemo pogoditi šta se dešava na putu ili na reci. Jer, u takvim slučajevima, mada smo za trenutak prisiljeni da na osnovu znakova pravimo pretpostavke o ono što oni označavaju, u drugim prilikama smo bili u boljem položaju i videli smo pored znakova i ono što oni označavaju. Na osnovu onoga što vidimo u ogledalu našeg uma donosimo pretpostavke o stvarnosti koja se nalazi iza njih. Ali, u ovim slučajevima, šta nam daje pravo da to činimo? Srađivali smo sećanja prema zapisima i zapise prema sećanjima, ali, kada smo proverili i jedno i drugo posmatrajući pored zapisa i sećanja sam događaj u prošlosti na koji se ona odnose? Kada na nešto sumnjamo na osnovu čovekovog lica, to možemo potvrditi njegovim rečima; ako su nam sumnjive reči, možemo čekati njegova dela. Ali nikada se nismo probili iza tih, ipak, spoljnih znakova unutrašnjeg stanja. Ako neko zatraži da na neki drugi način potvrdimo da smo u pravu u pogledu misli i osećanja koja nagone čoveka da čini to što čini, bićemo bespomoćni kao električar kome je naloženo da proveru da li je akumulator napunjen, ali da ga pritom ne poveže sa motorom, sijalicom, satom ili zvonom.

Ali sada skepticizam svojom ekstremnošću počinje da otkriva svoju apsurdnost. To je prilika za tvrdoglavog metafizičara. On će je iskoristiti. »Tačno«, kaže on, »tačno«. Bespomoćni smo pred ovim apsurdnim pitanjima. Bespomoćni smo i električar, i to na isti način. Električar je bespomoćan pred neobičnim zahtevom jer je zahtev besmislen. Onaj koji ga je izneo pretvara se da nešto traži od električara, ali to je samo pretvaranje — kao i kada neko zatraži od statističara da utvrdi težinu prosečnog deteta, ali da meri decu ne. Bespomoćni smo kada neko zatraži da utvrdimo osećanja drugog ne oslanjajući se na ono što govori, na to kako izgleda, niti na ono što čini sada i inače. Bespomoćni smo jer je zahtev samo — kontradiktoran, kao i oni postavljeni električaru i statističaru. Da biste to uvideli, pretpostavimo da neko od nas pokuša da ispuni postavljeni zahtev. Traži se da utvrdi da li je Džozan besna, ali ne na osnovu njenih reči ili ponašanja. Ispitivač će, naravno, paziti da ne gleda Džozan, da ne sluša ono što ona govori, ili ako tako čini, na to neće obraćati pažnju. Možda će se okrenuti zvezdama, gledati u kristalnu kuglu, ili odgovarati na osnovu sopstvenog raspoloženja. Ali onda će mu odmah biti rečeno da to nema svrhe jer se na taj način pitanje »Da li je Džozan besna?« pogrešno interpretira i pretvara u pitanje o zvezdama ili o tome kako se sam oseća. Ako, sa druge strane, posmatra Džozan i sluša šta ona govori, opet će mu biti rečeno da to nema svrhe i ne može imati svrhe ma koliko nastavljao ispitivanje, jer će tako samo otkriti da li Džozanino ponašanje u sadašnjosti jeste, i da li će u budućnosti biti, od one vrste koju očekuje kada nam se kaže da je datog trenutka besna.

Sumnje skeptika i dalje izgledaju apsurdno. A ipak — da li je svest slična elektricitetu? Da li znamo za nju na isti način? Da li na isti način ni ona nije ništa više od svojih efekata? Još nismo završili sa skeptičnim metafizičarem. Jer uspred trijumfalnog smeha tvrdokornih pozitivista on ozbiljno odgovara, »Zaista je apsurdno reći da čak i kada znamo da akumulator obavlja sve što se od njega može očekivati još uvek ne znamo da li je napunjen ili ne. Ali nije na isti način apsurdno reći da čak i kada znamo da neko radi sve ono što se može očekivati od besne ili inteligentne osobe, još uvek ne znamo da li je osoba u pitanju zaista besna ili inteligentna. Besmisleno je tvrditi da znamo da akumulator ima napona ako to ne znamo na osnovu onoga što nepodno nazivamo efektima elektriciteta. Ali nije na isti način besmisleno tvrditi da znamo da je čovek u sebi besan i onda kada to ne možemo znati na osnovu efekata besa. Jer to čini sam čovek. A ako ima smisla govoriti o jednoj osobi da nešto čini, onda ima smisla govoriti i o drugoj osobi da to čini. Ako je moguće da Džek prati Ajnštajnovu argumente, onda nije besmisleno tvrditi da bi to mogao i Džordž — mada Džordžu zapravo nedostaju potrebne sposobnosti i priprema. Ako bi bilo moguće da Džek utvrdi težinu prosečnog deteta ne mereći decu, onda bi bilo moguće da i Džordž to uradi. Apsurdno je reći da bi Džordž to mogao da uradi, jer je apsurdno reći za bilo koga da to može da uradi. Ali nije apsurdno tvrditi da neko može znati kako se Džozan oseća ne gledajući njeno lice i ne slušajući ono što govori. Džozan to zna. I kada kažemo da niko osim Džozan ne zna kako se Džozan zaista oseća, to treba da znači da to niko ne zna onako kako Džozan to zna.«

U ovom odgovoru isprepleteni su istina i neistina. Nesumnjivo je tačno da se način na koji poznamo svest i dušu razlikuje od načina na koji poznamo elektricitet i takve apstrakcije kao što su prosečno dete i štedljiv čovek. Istina je da čak i neko ko je slep za boje može, na neki način, na osnovu onoga što drugi govore i čine, znati da oni nebo vide kao plavo, travu kao zelenu, ali ipak to neće znati na onaj način na koji to znaju oni koji nisu slepi za boje. Neko ko nikada nije osetio bol neće znati kako se osećaju oni koji podnose bol kao neko ko je osećao bol. On zna kako izgledaju, šta govore i šta čine. Ali to je drugačije. Zato je pogrešna

ZASTO
BAS
ZIVOTINJE

PROCENA

Čemu bavljenje životinjama? Pas visi. Zašto? Neobičajene fotografije jednog od najmilijunijih simbola današnjice. Prelistavajući enciklopedije pasa i gledajući fotografije u njima zasigurno nećemo naići na slične primere. Iščitavajući tekstove o psima u tim istim enciklopedijama pronalazimo raznolika objašnjenja o svakom ponašaju: čemu služe, kako se ponašaju, šta vole da jedu, kako ih je potrebno održavati, da li vole da se druže ili ne, i svega u tim enciklopedijama ima. Kako i to u psećem životu, na te podatke nisam nabasao u tim enciklopedijama. Ali sam zato uspeo da snimim ove dve fotografije i da unekoliko predstavim pseći život i čime je ponekad ispunjen, a da se to manje zna. Konkretni pas na fotografijama visi zato što ga mere. Mere ga zato da bi bili sigurni koliko je težak, a težina je bitna zašto? Postoji određena kilaža koja je idealna za psa da stupi u borbu sa drugim psima. Ne bore se oni u drevovima, ne bore se sa kacidama na glavama, bore se na život i smrt. I onaj koji preživi u toj borbi dobija naziv šampiona, a VLASNIK životinje dobija nekoliko hiljada DEM. Možda su ovo i poslednje fotografije ovog psa, možda nisu, ali je svakako izvesno da nakon priče koju mi je VLASNIK ispričao o svom ljubimcu nisam snimio niti jednog drugog psa. I zato, kada na ulici ili u parku, ili bilo gde vidite VLASNIKE i njihove ljubimce, podsetite se ovih fotografija i pokušajte da dočarate kakav je zaistinu »pasji« život.

Art Dado

Jovan Cekić

tvrdnja da znati da ljudi podnose bol ne znači ništa više nego znati kako izgledaju, šta govore i šta čine, i šta bi učinili. Znati da neko podnosi bol nije isto što i znati da je akumulator pod naponom. Istina je i to da čovek ni čovek, A, koji je osećao bol i saosećanjem ili telepatski učestvuje u bolu drugog čoveka, B, ne može znati na osnovu svojih osećanja da drugi, B, podnosi bol na onaj način na koji B zna da on, B, podnosi bol.

Ali sasvim je pogrešno tvrditi da ima smisla govoriti da A poznaje osećanja čoveka B na onaj način na koji ih B poznaje. Ako lekar postavi pitanje osobi A, »Kako se danas osećate?«, A će odgovoriti u skladu sa tim kako se oseća. Ali ako osoba B učini to isto da bi odgovorila na pitanje koje je doktor postavio osobi A, onda ćemo reći da je osoba B pogrešno razumela pitanje i veruje da se postavljeno pitanje odnosi na nju. Sa druge strane, ako učini nešto različito, reći ćemo da na pitanje ne odgovara onako kako A to čini.

Otuda je sasvim tačno da niko ne zna kako se čovek oseća onako kako on sam to zna, jer to niko i ne može znati, išta više nego što bi mogao imati tuđe dete.

Ali, jedini dobar razlog za iznošenje tvrdnje da niko ne može znati kako se neko drugi oseća bio bi slučaj ako bismo kada kažemo »A zna da je B zadovoljan« mislili da on to zna onako kako B to zna. A to ne mislimo. To misli skeptik, ako činjenice na koje skreće našu pažnju treba da opravdaju ono što govori. Ali to nije ono što se obično misli.

To ne pokazuje da mi znamo kako se drugi osećaju. Ali pokazuje da oni aspekti našeg znanja na koje skeptik skreće pažnju, paradoksalno tvrdeći da ne znamo kako se drugi osećaju, ne dokazuju ono što on tvrdi, ako reči koje koristi shvatimo onako kako se shvataju u doslovnoj, konvencionalnoj i uobičajenoj upotrebi.

Šta se dogodilo u raspravi? Počeli smo sa smešnom izjavom neznanja koja je onda iznenada postala ozbiljna. Zatim, baš kao što je izgledala krajnje ozbiljno, ponovo je postala smešnom. »Niko nikada ne zna osećanja drugog«, u početku je zvučalo jednostavno smešno. Kada je skeptik ustao u odbranu svog paradoksa, shvatili smo da je počeo da koristi masku koja se obično ne koristi. Jer mi uvek govorimo i mislimo kao da je um drugog nešto što stoji iza njegovog lica, i o čemu saznajemo na osnovu indikacija na licu, kao što bismo struje u veoma bistroj potoci mogli otkriti na osnovu onoga što pliva na njegovoj površini, ili kao što bismo mogli pokušati da na osnovu spoljašnjeg izgleda kuće pogodimo ima li nekoga unutra i šta se u njoj dešava.

Skeptik je onda objasnio da, za razliku od slučaja sa potokom i slučaj sa navučenim zavesama ili spuštenim kopcima, kod

kojih nas u tumačenju ovih znakova onako kako ih tumačimo opravdava to što smo u drugim prilikama utvrdili da su ovi znaci povezani sa drugim dokazima koji direktno i u potpunosti potvrđuju naše tumačenje, za sve dokaze koje možemo prikupiti o osećanjima drugog nikada nismo imali druge dokaze koji bi bili direktniji i potpuniji.

Pozitivista je onda objasnio da takve druge direktnije dokaze nikada nismo imali jer nikada i ne možemo doći do dokaza koji bi bili direktniji, baš kao što ni za težinu prosečnog deteta ne možemo doći do direktnijih dokaza od onih koje dobijamo mereći decu. Svest je zamenio sasvim drugačijim modelom. On kaže, »Govorimo o elektricitetu i energiji kao da su oni nešto različito od svojih efekata, a govoreći na ovaj način mogli bismo se zapitati možemo li ikada znati da li su elektricitet ili energija prisutni u određenoj stvari. Takva »sumnja« u pogledu elektriciteta ili energije bila bi uzrokovana pogodnim, ali zavaravajućim načinom govorenja, koji nas sprečava da shvatimo da znati da je nešto pod naponom ili da poseduje energiju znači znati da se ponaša na određene načine. Na isti način, naša »sumnja« u pogledu svesti kod drugih, uzrokovana je pogodnim, ali zavaravajućim načinom govorenja, koji nas sprečava da shvatimo da znati da nešto poseduje je svest znači znati da se ponaša na određene načine«.

U sledećoj etapi rasprave videli smo da nas i model svesti koji nudi pozitivista navodi na pogrešan put. Videli smo da i pored toga što je istina da govoriti da svako ima jednako pravo da govori o baucima u umu osobe B kao i sama osoba B jeste samo-kontradiktorno, jer bauci onda više ne bi bili bauci već nešto drugo, razlog tome nije to što je logika svesti istovetna logici elektriciteta. Izložili smo, mada prilično sažeto, čime ljudi nisu zadovoljni u odgovoru pozitiviste. Pritom smo opazili onu osobenost znanja o umu koja je skeptike navela da kažu šta čine. To je ona ista osobenost koja je navela ljude da opišu ono što je u umukao »privatno«, kao različito od fizičkih stvari koje su na isti način otvorene za opservaciju svih ljudi. Ono što navodi ljude da kažu da je ono što je u umu privatno, upravo je činjenica da ono što je u umu »nije na isti način otvoreno za opservaciju svih ljudi«, činjenica da ako A odgovori na pitanje kako se oseća u skladu sa tim kako se oseća, to je odgovaranje na pitanje kako se A oseća, dok, ako B odgovori na pitanje kako se A oseća u skladu sa tim kako se on, B, oseća, to znači da je pogrešno interpretiramo, pitanje kako se A oseća. Tako smo u ovoj raspravi sagledali pitanja o umu kao ono što ona jesu, a ne kao neuspešne ili uspešne replike nečega što ona nisu. ■■■

S engleskog: Đorđe Tomić

ZAŠTO
BAŠ
ŽIVOTINJE

IZVEŠTAJ O DIKIJU

U našoj kući boravi ugledni gost, dvomesečna čivava. Ostavio ju je na čuvanje slavni mali violinista. Iako je Diki od Karmen nužno snabdeven pedigreeom, ujutro je veseo kao seljak, a nije depresivan kao svaki gospodin. Istrajno juri kičanku od zavesa. Mrzi papuče, i bori se s njima, pa svakog gosta izuje.

On je jedna rasna muva, uprkos sućmurastoj boji mešanca. Dlakav je, sa ušima slepog miša, i manje sklon drhturenju od goluzdravih rodaka. Ta vrsta u Meksiku navodno lovi pacove, a izgleda manji od svakog pacova.

»Gde ti je zver?«, interesuju se prijatelji preko telefona.

Priznajem da me Diki voli manje, nego što voli žene u kući. Na sreću, ponekad zaboravi na to, i igra se sa mnom.

»Ne voli te zato što si pričao da ćeš da ga staviš u sedvič«, ukorili su me.

»Samo sam zamislio kako bi mu između dva parčeta hleba virile šapice i crna njuška«, branim se. »To je moj način izražavanja nežnosti«.

»Mišu! Dugmetu!« zovem ga zatim, da mu se dodvorim.

Ovo večito štene moglo bi da spava u šeširu. Međutim ne spava ni u šeširu ni u papuču.

Eno ga, izvalio se na prugastom čepetu u korpi od pruca sa okruglim ulazom. Pred korpom leži moj časopis sa temom o postmodernizmu, izgrizen onim iglastim zubićima, kojima bi mogao poništavati autobuske karte.

Kada nestane, svi idemo na prstima po stanu:

»Mnogo malo ovo. Mora čovek da pazi da ga ne zgazi«.

»Muvo! Pigmeju!«, zazivamo pod krevetom.

On, lajući, podvirne kao gumena igračka. Istrči i munjevito optrči celu kuću, pa od veselja skoči u vazduh dve svoje visine. Onda se baci na leđa, i pokaže da je među nogama beo kao prase. Žmiri dok ga češkam po stomaku.

Majčina prijateljica nas je zatekla kako režimo jedan na drugog i zgrozila se: tako joj je mali i grozan!

Jeste li zapamtili, deco, kakav se Diki učinio maminoj prijateljici?

Gadan.

Bravo. A nama je lep. Je li tako?

Tako je.

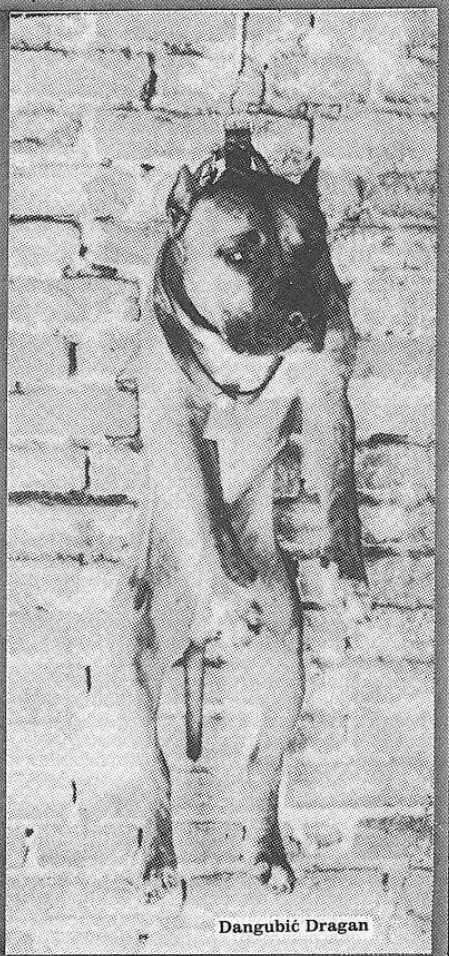
Svakodnevno nam je, sa velikim poverenjem, spavao u krilu.

Kada se čuveni mali violinista vratio i odneo ga, okretali smo brojčanik, da ga bar čujemo preko telefona.

Diki ponekad zakevce na nas u slušalicu.

A nekad se stidi. ○○○

Milovan Danojlić

Dangubić Dragan

svoje mesto.³³ Manjak, stoga, jedino kao označitelj i u označitelju i može da se uruči; on može da se uruči ako na svom mestu nedostaje i subjekt, označenik kome se uručuje, manjak se može uručiti manjku označenika. Ili, označitelj nikada ne stiže na svoje određište, koje mu je, naravno, redovno naznačeno. Lakan, međutim, veli da označitelj uvek stiže na svoje određište — može biti, i jedino, tako što ne stiže. No zbog toga bazično oko nije manje delotvoran. Konačno, odsutnost je prisutna isto onoliko koliko i bilo koja prisutnost. Valjda zato označitelj i ima tako čudan odnos prema mestu.³⁴

Čudan odnos označitelja prema mestu valja shvatiti kao način, oblik označenja, ispoljavanja označiteljskog manjka, koji se nalazi na mestu označitelja, dakle, kao izraz prakse izneveravanja koja je označitelju svojstvena. No sve je to suprotno logici automata koja ga vodi i održava na tačno određenoj putanji. I, opet, zahvaljujući upravo toj svojoj osobini označitelj se i ne uručuje.³⁵ I nije, uza sve to, označeniku puklo spoljašnje. Označitelj stalno ostaje na putu koji ga vodi uručivanju, označitelj ostaje na svom putu. U tome je njegova istina. U suštini je, stoga, i nevažno da li stiže ili ne stiže na svoje određište, razume se, ukoliko njegovo određište (a valja priznati i ishodište) nije to što on nedostaje na svom mestu, te ukoliko njegov smisao nema smisla, ili nema drugačiji smisao no što ga ima njegova materijalnost, na kojoj Lakan nastoji i na kojoj čak gradi njegovu autonomiju. Doduše, materijalnost označitelja, po jednoj tezi, sastoji se u njegovoj nedeljivosti.³⁶ Pri tome, ni materijalnost ni nedeljivost nisu ni empirijske ni realne naravi, premda Lakan, kadikad, ne razlikuje, na primer, materijalnost pisma od materijalnosti označitelja pismo. No neempirijski karakter materijalnosti označitelja moguće je preformulisati u tvrdnju da materijalnost označitelja nije neempirijska. I taj preokret bliže pokazuje

postavlja najmanje dva lica; to je neophodan minimum da bi kružni put bio potpun. (De Sosir, Ferdinand: *Opšta lingvistika*, Nolit, Beograd, 1969, str. 20–21). U svemu ostalom Lakan napušta Sosira, njegov psihološki koncept reči i semantika tog kruženja.

³³ Borch-Jacobsen, Mikkel: navedeno delo, p. 218.

³⁴ Lacan, Jacques: *Les Psychoses*, p. 237.

³⁵ Lacan, Jacques: navedeno delo, p. 251. Na jednom drugom mestu (Lacan, Žak: *Frojdovska stvar*, *Spisi*, str. 125) Lakan veli da psihoanalitičar mora znati da razabere temeljnu razliku između označitelja i označenika i da radi u dvema mrežama: mreži označitelja, u sinhroničnoj strukturi materijala i mreži označenika, u dijahroničnom skupu izgovorenih beseda. Naravno, analitičar, takođe, zna da se mreža označenika istorijski suprotstavlja mreži označitelja koja, opet, njena struktura zapravo, upravlja putevima označenika.

³⁶ Opozicija označitelja i označenika osnova je Sosirove lingvistike. I Lakan je od njega preuzima, mada već ovde, praktično, u prvim formulacijama svoje teorije označitelja, ne samo što ne pristaje na Sosirov model, nego ga i kritički preispituje i menja. Ipak, Sosirova opozicija označitelja i označenika osnova je i Lakanovog zaključka o neizdvojlivosti označitelja (Lacan, Jacques: navedeno delo, p. 297), ona omogućuje otkrivanje traga večnosti, koji se u toj neizdvojlivosti raspoznaje. Označitelj, naime, jedino iz večnosti, iz neizrazitogvanog ne može biti izdvojen.

³⁷ Borch-Jacobsen, Mikkel: navedeno delo, p. 212.

³⁸ Lacan, Jacques: navedeno delo, p. 253.

³⁹ Lacan Jacques: navedeno delo, p. 254. Po Hegelovoj dijalektici, koju, verovatno, Lakan ovde ima u vidu, označenik bi takođe mogao i morao uticati na označitelj. Njihovo međusobno delovanje je pretpostavljeno. Još je važnija mogućnost i neophodnost sinteze između označitelja i označenika, recimo u značenju, koja je ovom dijalektikom predujmljena, iako je (sin-teza) neposredno suprotna autonomiji označitelja.

⁴⁰ Lacan, Jacques: *Séminaire du 18 novembre 1975*, RSI, «Or-nicar?», No. 6, 1976. Između označitelja i označenika postoji jedinstvo i reciprocitet, naravno, u trenu u kojemu je označitelj izvor označenika, u trenu dijalektizacije označenika. No taj odnos ne omogućuje označeniku da, budući da je znak arbitarnosti odnosa između dva označitelja, efekat označitelja i efekat odnosa između dva označitelja, proizvoljno bira između njih.

⁴¹ Lacan, Jacques: navedeno delo, p. 255. Prenos označenika zavisi od jezičkog razloga, ako tako mogu reći, ti, od strukture jezika, koja implicuje meta-jezik, prevod na drugi jezik. (Struktura jezika implicuje, prema tome da je jezik u svojoj biti meta-jezik.) Treba, ipak, reći da Lakan već u ovom seminaru (p. 258), dakle, na počecima svog promišljanja jezika, ideju meta-jezika dovodi u sumnju. On, istina, kaže da svaki jezik pretpostavlja meta-jezik, ali i dodaje da je «on već meta-jezik vlastitog registra». Time je, u stvari, ideju da nema meta-jezika već artikulisao, iako će je formulisati tek dvadesetak godina kasnije. Uostalom, tu ideju podrazumeva tvrdnja da se označenik da preneti jedino preko strukture označitelja, koji je svaka meta-mogućnost neprimerena, koja je, dakle, neprevodiva u drugi strukturni vid, u drugu strukturu. Struktura označitelja i ne podrazumeva takvo prevođenje. Jezik ga zahteva, Lakan je izričito.

⁴² Borch-Jacobsen, Mikkel: navedeno delo, p. 217. Naravno, i ovaj označitelj koji punktuira prvi takođe mora biti punktuiran da bi imao smisla.

od kakve je materijalnosti označitelj odista sačinjen.

Neempirijsku materijalnost označitelja ima naravno i jezik. Lakan, doduše, kaže »jezik nije nematerijalan.«³⁷ I, naravno, njegova nematerijalnost nije neempirijska. Veći stepen određenja materijalnosti jezika u psihoanalizi i ne treba očekivati. Ne treba očekivati ni dalju derealizaciju realnosti. Čak, tu derealizaciju zaustavlja upravo jezik, materijalnost jezika. Zato ga i ne treba brkati »sa različitim telesnim i psihičkim funkcijama kojima se služi subjekt koji govori.«³⁸ Istina, materijalnost označitelja u teorijskoj psihoanalizi moguće je misliti i na drugoj figurativnoj ravni, no bliže značenju i smislu psihoanalitičke kliničke prakse, dakle, kao neku fantazmatsku materijalnost, koja upravo stoga i jeste realna. Sam Lakan, kad se priseti da je i kliničar, nešto slično tvrdi. Označitelju »mi obezbeđujemo tvar.«³⁹ Označitelju mi obezbeđujemo ono što mu inače pripada, nas same koje je on u nas postavlja, u nas postavlja našu telesnost; obezbeđujemo mu ono što je on već zauzeo i artikulisao, čega je gospodar i što nas suočava sa samom zbiljom, i sa nama u nama, sa stvarnošću kakva odista jeste (sa stanovišta označitelja dakako). Suočava nas, zapravo, materijalnost označitelja. Jer, ako ga nepromišljeno, glupo uzmemo s kraja njegove materijalne nesvodljivosti, »koju sadrži struktura kao takva i njegova«, postaće očigledno da u svetu samo označitelj može da podnese koegzistenciju elementa u kojima postoji, koje drži na okupu najmanje razorivi poredak.⁴⁰

Tvar označitelja zapravo je ovaj najmanje razorivi poredak. Po tome je ona realnija od realnosti. Ili, ona je ono što je u realnosti zbilja realno. Ta tvar, ta materijalnost podloga je, recimo, i znanja (i znanja označitelja) koje garantuje simbolično što se ote-ovljuje u onakvoj stvari od kakve je sačinjen označitelj, oteovljuje se u istoj stvari. No, odista, »šta je označiteljska tvar?«⁴¹ Lakan

ZAŠTO
BAS
ŽIVOTINJE

KRAVA JE USAMLJENA ŽIVOTINJA

Mirjani Bozin

Prvi put pišem — i to rukom! — na ovakomalim listovima papira. Mislim na mačke. Imali smo, do sada, tri psa: prvog se ne sećam, nešto mi kazuje da je bio beo; drugog smo nazvali Džeki, tek kasnije — kada mu se zaokružio trbuh — shvatili smo da je ženka; treća je bila Luci: njena smrt me je tresla danima. Tako se prikrada samoća: podatnom prilagodljivošću mačjih šapa. Ceo svet je uhvaćen u tisin. Neko ne diše, neko ne gleda, neko stoji oslonjen na rub kredence, neko iznova u glavi prebire spisak dnevnih zapovesti. Onaj pokret sovne glave, ona izuvijanost da bi se videlo pravo! Nikada nisam posmatrao kita. Jednom, u Decanima, šarena zmija lenjo nam je prešla preko puta koji je vodio kroz šumu. Njuška na dlanu, topla, predana, tek blago golicanje na mestima gde vrhovi dlaka dotiču kožu. Nema tu priče, dragi moj, nema ni nadanja. Ko makar na tren okusi slast tišine, uvek joj se vraća. Na jeziku: kao med, kao trbuh pčele. U Tiberijasu, usred noći, glava svinje na mom vratu. Droga je imetak biljaka; životinja je, kao i čovek, samo ovisnik: ništa ne može za sebe da stvori. Zajedno sa životinjama, mi jedemo svet. Mislim, ipak, da me vole. U podrumu sam odgajao već desetak generacija mačaka. Većina me više ne poznaje. Tako čovek stiče znanje o krhkosti sveta. Tako čeka zimu da bi vrapcima i golubovima ostavljao mrve na balkonu. Ne razumem ribe, nikada ih neću razumeti. Delfin je, ionako, sisar. ○○○

David Albahari

PRIČA O PITOMOM ZECU

Juliju Kniferu u »usporom povratku kući«

Peo sam se, u poslednjem snu, drvenim stepenicama stare kuće. Čućnuh, padah na kolena, ispružih ruke, hodah četvoronoške. Sake behu šape. Niz gubicu se silivahu bale. Hodao sam nećujno. Dahtao isprekidano. Na odmoru zalajah. I zarezah resko.

Sanjao sam mačice spojene u klupko. Valjahu se preko postavljenog stola. Jedno je mače

repom mlatnulo viljušku. Drugo obrisa krznom ostakle sosa u tanjiru.

Muzika je bila »laka«. Na gramofonskoj ploči nepokretna muva. Igla se u masno telo zabija. Skorpija izlazi iz platnene presvlake zvučnika. Oko joj je ružičasto. Seće nožem meso u šerpi. Smeje se grohotom. Vilin konjic strastveno ljubi pauka u stomak.

Živo je na stolu. Boje plešu u galopu konja. Belo poskakuje. Crno krivdava. Zeleno se propi-

nje. Žuto proleće i sleće (u šarama) preko zimskog krzna. Češem se ispod vrata. Iz ušiju iskaću buve.

Sada sam mačka. Drema na krevetu. Kroz trepavice gledam lastavicu. Kruži oko lusteru.

Noć je. Suša. Kamile leže u hladu stolice ispred stola koji se slama. Iz razbijene supene činije izlaze mravi.

Putevi. Trgovi. Tragovi. Samo se rika razleže duž police za knjige. Iznad zbunja lete slova. A sa koskom u zubima povlačim se u kućicu ja.

Tri mandarine; knjiga Kafkinih pripovedaka; šibica; podmetač za sude; pepeljara; papir na koji ispisujem, reči.

Misli prestaju pred samim početkom.

Soba je bazen u kome plivaju ribe.

Tišina ujedima obara antilopu. I

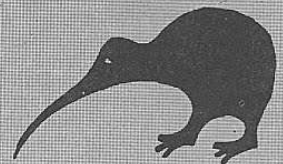
to je priča o pitomom zecu koji je skakutao u kavezu, jeo kupus i šargarepu, i onda, za klan, plivao u loncu u kome se krčkao paprikaš koji

će biti serviran za Božić a

za sve to vreme njištao je zimski kaput. ○○○

Žarko Radaković,

(— Julije! Da li si dobro stigao »kući«)

ročitno živo se ispoljava u porodično-biografskom romanu (tipa Fildingovog »Toma Džonsa«).

5) Konstrukcija lika junaka u biografskom romanu. Heroizacija ovde gotovo sasvim otpada (ona se čuva samo delimično i u modifikovanoj formi u biografskim žitijama svetih). Junak ovde nije pokretna tačka romana stranstvovanja, koja je lišena suštinskih karakteristika. Umesto apstraktno dosledne heroizacije romana iskušenja, ovde se junak odlikuje kako pozitivnim, tako i negativnim crtama (on se ne iskušava, nego stremi stvarnim rezultatima). Ali te crte imaju svojstvo postojanosti i završenosti, one su date kao takve od samog početka i u toku celog romana čovek ostaje ono što jeste (nepromenljiv). Događaji ne formiraju čoveka, nego njegovu sudbinu (pa čak i stvaralačku).

Takvi su osnovni principi oformljivanja junaka u romanu, koji su ostvareni i postojali do druge polovine XVIII veka, to jest do onoga vremena kada se stvara roman o vaspitanju. Svi ti principi oformljivanja junaka pripremili su razvitak sintetičkih formi romana u XIX veku, a pre svega realističkog romana (Stendal, Balzak, Flaubert, Dickens, Tokeri). Za shvatanje romana XIX veka neophodno je suštinsko znanje i ocena svih ovih principa oformljivanja junaka, koji u većoj ili manjoj meri učestvuju u izgradnji toga romana. Ali posebno velik značaj za realistički roman (i delimično za istorijski) ima roman o vaspitanju koji je nikao u Nemačkoj u drugoj polovini XVIII veka.

S ruskog: Aleksandar Pivar

ZAŠTO
BAŠ
ŽIVOTINJE

UČITELJ SVINJA

Jedino veruje čika Crnom mada on nije ništa naročito, uvek su mu zavrnuti rukavi košulje a i užasno se znojio. Po najvećoj zimi skida sako i zavrće rukave kao da će sa tetkom da obara ruku, a ona mu čupka bradu i miluje ga po obrazima kad teča nije kod kuće. On je jedan potpuno bezvezan tip. Da nije tako, tetka bi sasvim fino spavala, a ne bi noću tamarala kroz kuću i sedela na terasi dok se pepeljara ne napuni pikavcima. Pa i ta vrata od klozeta koja je otvarala i zatvarala po sto puta dok me potpuno ne rasani tako da moram da se uvučem u njen krevet samo da noć što brže prođe. Potpuni bezveznjak. Sakriven na terasi čuo sam jednom njihov razgovor. Ponovo ćeš me zavoleti samo ako te pogodi isti onakav potres kakav je mene pogodio a čika Crni joj je bez razmišljanja, onako iz zavrnutog rukava tresnuo, znaš da bez tebe ne mogu da živim. Gluposti, priča joj same gluposti u koje ona pravim čuđom veruje, zašto on ne može bez nje da živi kad svako zna da čika Crni ima majku.

Tetkice, pusti me u krevet, sam malo, hladno mi je jer sam bos na parketu. Čuo sam Jednog dana pretaču da se znojim i biću dasa kome svi veruju.

Bilo bi im bolje da mi veruju, ionako se smrtno dosaduju, ionako ne znaju šta će od sebe. Svet je pun sumnjičavih. Hajde, hajde, nije valjda, ja kažem jeste valjda, sve sam to video svojim očima, majke mi. I još više uteram taj blesavi narod u zabrinutost. Dečko strašno laže, gledajući me sažaljivo, jadnik, to je zato što nema majku.

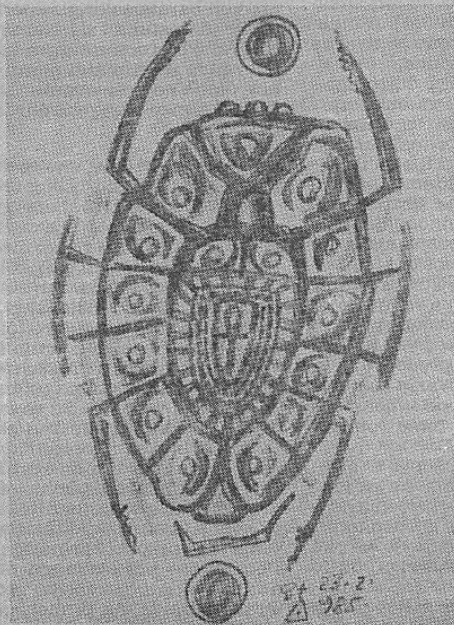
Moja tetka ne veruje nikome. Ni teči. Nikome. Kada teča dođe umoran sa posla i kaže, danas je bilo strašno, pravi je barmen i kupleraj, ja to više ne mogu da podnesem, ona mu prebaci preko novina: nikad stvarno neću saznati šta ti zapravo tamo radiš, posao oko nekih aviza ili menica ili šta. Moraćes da mi to jednom detaljno objasniš. A dobro znam, uopšte je ne interesuje. Nju jedino interesuje čika Crni kada sa njim razgovara telefonom i opčinjeno šapuće, da, da, daaaa, gleda u svoje prste koji glade suknju, stvarno, jedva čekam, ruka koja gužva nabore dok njen pogled luta po neokrećenim zidovima, slabo te čujem. A kada teča ude u sobu, ona brzo okreće brojčanik i kaže mu: eto, opet je veza iscurila.

te da ne spavaš, zato sam i došao. Mogu li da stavim ruke ispod tvoje kose? Mogu li da protirjam smrznuti nos o tvoje uvo? Znaš šta, imam svašta da ti pričam, danas mi je najzad učitelj Svinja dozvolio da ih upoznam. Momče, već si dovoljno odrastao da vidiš šta moje Svinje znaju. Tako je divno kad se zavučem ispod takvog toplog pokrivača. Zamisli, tetkice, naučio ih je da napamet crtaju zemljopisne karte, jedna se toliko ušeptrijala da je nekako priljepila kontinente, zdudala ih. Učitelj je viknuo: ja govorim sam jednom! a ona se pravdala, nisam odbarena, nisam odbarena. I još ih je naučio da za petnaest sekundi rasklope pušku, ponovo je sklope, da u nju stave metak i da pucaju u jabuku. Prosto da ne verujes, Svinje koje pucaju ali učitelj kaže da one brzo kapiraju, mada nesreća nije isključena, uvek ima šepRTLja koje uprskaju. Ovog puta je bilo gadno, jedna Svinja je umesto jabuke pogodila drugu Svinju i ubila je na mestu. Učitelj je bio očajan i želeo je da zna šta se zapravo dogodilo, zašto

je Svinja okrenula cev prema svom drugu kad je mogla u mačku, u sitno cveće na prozor ili u krajnjem slučaju u školsku coku kad već nije htela u jabuku. Saznao je posle nekoliko noći ispitivanja da je Svinja ubica bila u nervnom rastrojstvu jer je istog dana stigao telegram da joj je otac koji služi vojni rok u raketnim jedinicama bio izložen jakoj radijaciji za vreme uzbućne. I još zamisli ovo, Svinje su nosile venac na sahrani i nisu ga pojele, ne, učitelj ih je naučio da ne jedu cveće iz venca već da ga polako spuste na grob uz tiho sličanje. Kako je toplo ispod tvoje kose, tetkice, noge su mi još uvek ledene, mogu li da ih stavim između tvojih butina? Tako, tu je fino. Da ti pričam dalje, ali nemoj da se smeješ, pitaću sutra učitelja Svinja da li može moja tetka da gleda Veliko Finale. Pašćeš u nesvest kad to budeš videla. Velika utakmica. To će biti lom. Svinje protiv Kontejnera.

Ej, nisam ti rekao najvažniju stvar. Čekaj da namestim jastuk, tako, ne brini, teča ništa ne čuje, vidiš da hrče. Izabrao sam najlepšu od svih svih Svinja da bude moja devojka. Ceo razred je ljubomorno skandirao: O Masedonijo, tako se ona zove, o Masedonijo, mila devojko. Ružo Veprova, svinjski cvete, tako želimo netaknuto telo tvoje. Njena koža je ružičasta i glatka kao tvoja, meka i baršunasta kao tvoja na vratu. Ali pre svega, Masedonija se uopšte ne znojio, da li ti je nekada palo napamet da se Svinje ne znoje? Ako se ikad budem ženio, oženiću se sa njom. Venčaćemo se na polarnim sankama koje luduju po zelenom ledu.

A činilo mi se da nisam baš njen tip jer je, dok je razred skandirao kuckajući olovkom o klupe, ona gledala neznanu kud. Prišao sam joj, pomilovao njeno veliko klempavo uvo, poljubio je nežno kao sad tebe, tetkice, i rekao:

Mila devojko, vodim te na sladoled od dinje. Kako je to na nju delovalo! Zatreptala je dugim trepavicama i prošaputala: a da li umeš da odlepiš etiketu nad parom? Smešna i prirodna stvar, pa naravno da umeš. I hodali smo polako kroz redove klupa dok su nas svi posmatrali iz malog mozga, tu neosvojivu lepoticu koja sad odlazi sa mnom. Samo je neki zalizani štreber iz prve klupe ustao i isprečio se. Da li ti zaista nežno i jako voliš našu drugaricu Masedoniju? Nema druge, sigurno je u nju bio potajno zaljubljen. Zar ti reći nešto dokazuju, rekao sam mu. Uhvatio ga je blagi očaj, Pazi šta radiš, čoveče. Ja sam ga malo gurnuo da prođemo i onako usput dobacio mu: svinjo. Posle sladoleda odveo sam je u letnje čitalište da gleda fontanu i sluša čitanje, a žubor vode iz mammio joj je neku tužnu melodiju. Pri njenim prvim akordima svako ko ima uši dužan je da ostavi sve poslove, da ustane i da je bojažljivo sasluša.

Tetkice, pa ti me uopšte ne slušaš, već si zaspala a sad tek dolazi ono najinteresantnije. Đavola me slušaš. Sigurno misliš na čika Crnog, šta li ti on samo priča da mi je znati, dobro, dobro, ma teča hrče, otiću u u svoji krevet kad me teraš, samo još jedan poljubac, vidi, već odlazim, laku noć. Samo još jedan mali poljubac u vrat.

Noć je duga. Ne mogu da zaspim sâm, a da pričam sebi priče, to ne vredi, ko još sebi veruje. Tetka je nepravedna. Lako je njoj kada su joj uvek noge tople i kada se ne plaši modrih krovova koji pritiskaju krevet. Viknuću joj jednom, možda već sutra, tetkice, teeleefooon, a ona će dojuriti kao šašava i zgrabiće slušalicu. Baš me zanima kakvo će lice da napravi kad je prisloni na uvo i čuje samo onaj tuu-tuu signal, a očekuje glas čika Crnog. Samo ću joj reći, ne, čutaću malo i onda ću joj reći: eto, veza je iscurila. Ali neću me curi. Od svih stvari jedino me brine noć jer nju ne izmišljam, ona stvarno postoji uprkos mojoj želji da ne mislim na nju.

I u noći po ko zna koji put. Tetkice, znaš šta, pusti me da se uvučem kod tebe, ne mogu da spavam sâm u sobi. Zagrlaće me i ja ću mirisati njenu spavaćicu. Danas sam bio dobar dečko, nisam nikog lagao, pravio sam društvo čika Crnom dok se ti ne vratiš. Tetka će me grejati svojim obrazima. Čika Crni me je milovao po kosi i rekao mi da ću biti frajer kad mi narastu brkovi, da ću sigurno biti mašinski inženjer. Ali čika Crni je izgledao nekako čudno ili mi se to samo činilo. Zamuckivao je, ne znam kako da ti objasnim, samo mu je jedan rukav bio zavrnut a drugi ne, i gledao je stalno prema vratima na kojima treba da se ti pojaviš. Tetkino disanje u krevetu postaje razgovetnije. Gledao je prema tim vratima, a onda je otkopčao šlic, možda je to neki fazon kad muškarac otkopča šlic i kaže: pridi, ne boj se, samo ga malo pogledaj. Hajde, ne plaši se, pogledaj ga malo.

Sutra je tetka urlala na čika Crnog, životinjo, pa on je još dete. On je zabezeknuto blebao i ponavljao kao pokvarena ploča: nisam došao da se svadam. Histerično je trčala i vrištala kroz plač i svaki čas prinisla suknju licu, prekasno, jer se iznenada isповраćala na patos. Čika Crni ju je doveo do kreveta, šta ti je, smiri se, stalno je ponavljao, a onda je otišao i mi smo ostali sami. Tetka je ležala bez reči piljeći u plafon, lice joj je bilo upropašćeno modrim podocnjacima. Sta to bi, tetkice? Onda je ona zagroktala, prvo bojažljivo pa sve jače i jače, i tada sam video da mi je poverovala, ono o učitelju Svinja, o Masedoniji, poverovala je u sve.○○○

Ljubica Arsić

na vrlo raskosnog i tananog i koji istovremeno vrlo opterećuje sliku na račun osoba. Postoje u slikarstvu te vrste dve varijante porodičnih scena, jedna stavlja naglasak na okruženje (nameštaj, raspored stana, ukrasni predmeti, tamni uglovi), druga na ljude. Vermer skoro celokupnu pažnju usredsređuje na ljude. Čini se da žive zatvoreni, da se sve što ih zanima i što ih se tiče događa između četiri zida sobe. Ako sam *Pogled na Delft* nazvao svemirom grada, onda treba u Vermera zapaziti i težnje ka kreiranju malih domaćih svemira u Delftu. *Ženi u plavom ogrtaču* koja čita pismo na podlozi mape odgovara *Devojka koja čita pismo kraj prozora* (otvorenog, ali bez krajička predela), divna *Žena s ljubavnim pismom*, malčice banalna *Devojka koja piše pismo*, zatim *Uspavana devojka* za stolom na kome vidimo voće, i najzad *Žena s krčagom*, koja (takode na podlozi mape) oprezno, spuštenih očiju, odmiče prozorsko krilo, kao da se plaši da baci pogled na Božji svet. U slikama žena iz te serije vlada u Vermera aura klauzure. Možda zato tako izuzetnu ulogu ima tu pisanje i čitanje pisama, govor utonulih u ćutanje. Život izvana unose služavke, sobarice, mlekarice, koje se samo nakratko češu o domaći univerzum. Celijica, čestica *Pogleda na Delft*, pokazana u približnju i uvećanju, jeste *Uličica*, gde crveni zid domaće tvrđave guta tri ženske figure. U nepokretnosti popodnevnog ili predvećernjeg časa.

Čuvena *Devojka s turbanom* i *Devojka s velom* primer su Vermerova portretiranja samih ženskih glava na tamnoj podlozi, bez ornamentalnog okruženja. Sve je u pokrivalu glave i ramena, u nečuvano skladnom izboru boja, što čini da oba lica postaju izraz skoro andeoske lepote. Ne treba se čuditi što su divno, puno slasti lice *Devojke s turbanom* upoređivali s Rafaelovom *Madonom iz Senigalije*. A takvi portreti s nadzemaljskim prelivima čistoće, destilovani iz Vermerove umetnosti, ne mogu se potpuno osloboditi od neke izveštačenosti, kao da je slikar hteo dokazati (sebi ili drugima) da je njegova kičica sposobna i za to. On je bez sumnje sposoban, ali Vermerov genije oseća se istinski u svome elementu kada ulovljeni i zaustavljeni delić spoljnoga sveta, onaj odlomak domaćeg univerzuma, sadrži nešto više no samu žensku glavu. Dva portreta manje približena ekstraktu lepoga i bogatije (ako tako može da se kaže) uronjena u tle, *Devojka s crvenim šeširom* i *Devojka s flautom*, pokazuju Vermera na tvrdem, prirodnijem za njega terenu. A vrhunac je *Čipkarica*, gde ne zna čovek čemu više da se divi: licu nagnutom nad radom, sa spuštenim kapcima i uvojkom izdvojenim iz frizure, ili samo radu, stočicu pokrivenom jastučićima, klupcima, višebojnim koncima.

S Rembrantom je Vermera vezivala pre svega teatralnost, pri čemu sam se, kada sam jednom govorio o rembrantovskoj »teatralnosti«, poslužio navodnicima, dok u Majstora iz Delfta taj motiv u njegovom slikarstvu ima odlike veće autentičnosti, izgleda promišljen, nameran. Vermer kao da se igrao inscenacije. Čak i kada je izlazio van jednoličnog pozira-

nja, starao se da uhvati na delu teatralni gest. Tri žene — svaka na drugom platnu — koje sviraju na spinetu, na lutnji i na gitari, tako ih je ovekovečio umetnik; i hteo je da tako izgledaju i one su toga bile potpuno svesne. Korak dalje je *Atelje*. Za sliku pozira devojka s muzičkim instrumentom u desnoj ruci, s knjigom u levoj, s vencem od lovorova lišća na glavi; nju na slici slika majstor okrenut prema nama leđima, sa biretom na glavi i u kostimiranom odelu, na štafelaju tek započeto platno trenutno otkriva delić lovorova venca; na podlozi je mapa, na stolu drapirana svila, a levom uglu je odmaknuti zastor, sa drvene tavanice visi teški svećnjak. Devojka u komotnoj odeći ima pritrvorene oči jer je to zahtevala inscenaciona ideja. Slika je do te mere teatralna, da očekujemo da slikar okrene glavu prema gledaocima; tada bi ugledali Vermera u dvostrukoj ulozi, slikara i reditelja.

Postoji u njega čitava serija teatralnih slika — *Koncert utroje*, zabavna *Kačiperka*, koloristički zanosna *Lekcija muzike*, podosta lukav muškarac koji u poznatu svrhu napija ženu, čak previše prozračni *Vojnik s nasmejanom devojkom* — vodi do remek-dela vrste, do divne scene *Kod podvodačice*. Nasmejana podvodačica sa belim čepcom na glavi i u žutom haljetku, od pojasa pokrivena ćilimom, s časom u jednoj ruci, drugu pruža da primi novac, platu unapred od trojice gostiju javne kuće. Muškarac koji stoji iza nje, s velikim šeširom na glavi, u crvenom kaputu, stavlja joj šaku na grudi; druga dva pogledaju iz polumraka, pri čemu jedan pogleda na nas, na gledalište. Kada bi neko zatražio da dam gradacionu tabelu Vermerovih slika, postavio bih *Kod podvodačice* pored *Pogleda na Delft*.

Prosto neverovatna za mene u teatralnim Vermerovim slikama jeste koegzistencija dveju osobina koje — rekao bi čovek — treba da se svadaju, da pre teže sudaru. Kako pomiriti skrivenu dramsku radnju, prirodnu u svakoj inscenaciji, sa slikarskim izrazom zaustavljenog vremena? Kako je Majstor iz Delfta uspeo da sačuva taj glavni kanon svoje poetike — baš zaustavljeno vreme — uvodeći istovremeno na scenu vreme koje protiče, vreme započetog delovanja? Neka bude pridignut rub Vermerove slikarske i pesničke tajne. Neka pokušaju da to učine njegovi omiljeni biseri.

Veoma je čudna slika ta *Žena koja meri biser*. Žena je trudna, u tamnoplavom haljetku opšivenom belim (verovatno helmelinovskim) krznom, drži u desnoj ruci male juvelirske terazije, gleda ih zamišljeno, na stolu se valjaju u neredu rasuti biseri i ogrlice od bisera, od strane prozora zaklonjenog zavesom probija se škrt pramen svetlosti, pored prozora visi ogledalo, iza žene polovinu zida zauzima slika koja ne zna se šta predstavlja. Strašni sud? Pakao? Raj? Slikar *Alegorije vere*, doduše neuspele, imao je izvesnu slabost prema alegorijskim zahvatima. Sigurno se kroz *Ženu koja meri biser* provlači neka alegorijska nit, ali koju je teško uhvatiti.

Osim te slike, biseri ukrašavaju većinu že-

na koje je naslikao Vermer. Nekada tako krupni da se retko ili nikad ne javljaju u prirodi, ali većinom normalne veličine, uvek u obliku minduša. Ponekad pored minduša vidimo i ogrlice. Invazija bisera u Vermera navodila je na razmišljanje neke istoričare umetnosti, ali izvući su iz nje dosta obične zaključke: to je — da su u Vermerovom vremenu biseri bili važan sastavni deo ženske mode, i da su, zahvaljujući dalekim putovanjima Holandana spadali u relativno lako dostupne dragulje, čak i izvan sfere bogatog trgovačkog staleža; i to da je biserno silvo, kako je pored ostalih zapazio Van Gog, imalo svoje važno mesto u Vermerovoj paleti, pa je često bivalo najprostije odavati se sa par poteza kičice na izvore boje. Zdrav razum povlađuje takvim objašnjenjima. Ali ja, pošto nisam istoričar umetnosti, omalovažavam vaše sudove i odmerena objašnjenja, zasnovana na takozvanim konkretnim premisama, i u mojim slikama izabranih slikara tražim sasvim nešto drugo. Šta? Isto ono što predstavlja srž kratke novele: pesničku srž; u slučaju slikarskih portreta, pesničku srž njihove umetnosti.

Prema tome, postepeno sam se označio u poverenju (ili, kako bi presudio istoričar umetnosti, prezirivo sležući ramenima, uobrazilo sam) da je Vermer bio opčinjen tajnom rođenja i sporog — veoma sporog, skoro statičnog — rasta bisera. Biser raste i sazreva godinama u školjci oko jedra veličine peščanog zrnca u tempu koji je slobodno nazvati zaustavljenim vremenom. A zaustavljeno vreme, kako sam više puta natuknuo, jeste duh Vermerova slikarstva. Hteo bih verovati da je Vermer u svojim slikama »rasuo« toliko bisera kako bi očigledno pokazao — možda samo sebi? a možda i drugima? — kako su nastajali u mašti, u oku i u umetnikovom umu. Svaka njegova slika je biser. Ne isključujući ni najveći i najlepši biser. *Pogled na Delft*.

Neprijatna obaveza nalaže da se na kraju kaže reč o lažnim krivotvorenim biserima, odnosno o Van Megerenovim proizvodima. Da je bio istaknut falsifikator ne treba dugo dokazivati, čim je zamazao oči poznavaoima prve veličine. Jedno samo nije mogao da shvati, koliko god da će ovo što ću reći sigurno biti ocenjeno kao da je izmogućeno *ex post*, kada je već bilo poznato koje je vermerovske bisere i na koji način krivotvorio slikarski bankrot, navodno zaljubljen u umetnost Majstora iz Delfta. Elem, Vermer se nije mnogo vezao za mitološke i religijske teme, u njima se odmah vidi suspregnutost i prisila, a upravo te teme je s najvećom naklonošću krivotvorio Van Megeren. Zar to nije stručnjake navodilo na mišljenje? Od onih koje su mi poznate, samo jedna Vermerova religijska slika oduševljavala i ganjavala. *Hristos u Martinovoj i Marijinovoj kući*. Ali ta vizija utruđenog putnika, koga ugošćuju dve tipične Holandanke iz naroda, mogla bi s uspehom biti biser nađen u nekoj od kuća u Delftu.

Jul, 1991.

S poljskog; Petar Vujičić

ZAŠTO
BAŠ
ŽIVOTINJE

U broju 394 časopisa Polja korišćeni su likovni priloci autora koji tematski pripadaju bloku o životinjama. Izvinjavamo se autorima zbog izostavljenih potpisa.

PSI KOJE VOLIM

Među malobrojnim stvorenjima koja žive u ovom gradu, a da ih uistinu cenim i volim, nalaze se psi-vodiči slepih ljudi.

Reč je poglavito o vučjacima i labradorima, dakle, o životinjama koje već i svojim izgledom izazivaju divljenje.

To se divljenje udvostručuje kad ih ugledamo kako obavljaju jedan tako težak i plemenit posao, kakav je provođenje slepih kroz gužve i mrtvoce modernog grada.

Ove ozbiljne, savesne i svom poslu predane životinje nemaju, naravno, neku jaču predstavu o plemenitosti svog poziva, što je prva odlika istinske širokogrudosti.

Povereni zadatak obavljaju sa uzdržanošću kako prema smislu onoga što čine, tako i prema svemu što ih okružuje. Sve im je znano, sve jasno; više nema šta da se razmišlja, treba delovati.

Mudri, ponositi psi!

Oličenre zrelosti i dostojanstva čitave jedne životinjske vrste!

Kad bih morao svoju sudbinu predati u nečije ruke, poverio bih je ponajpre njima.

MILOVAN DANOJIĆ

PRIRODNJAČKI MUZEJ

U njemu postaje sve savladano, krotko i malo.

Jedan prirodnjački muzej koji drži do sebe u stanju je da proguta i pravog kita bez gutljaja vode a uši afričkog slona su tek leptir na zidu.

Fragmenti da utole čežnju nedeljom i učine sve dostupnim. Čežnjivi na pogled i za pogled.

DARIJA KACIĆ

no uveli i sasvim određen književno-umetnički izraz kao estetski ideal (kojem je uzor usmena književnost), te je u takvom kontekstu Koderov jezičko-umetnički projekat **morao** ostati stran i dalek pre svega vladajućem **jezičkom duhu epohe**. Problem ovakve pesnikove estetičke distance bio je utoliko ozbiljniji ukoliko se sam jezik sve više nametao kao jedan od vrhunskih kriterijuma u vrednovanju književnosti (a uticaj filološke kritike trajao je gotovo do naših dana); istovremeno, pomenuta književno-jezička norma podrazumevala je izvesnu pravilnost, jasnost i prepoznatljivost (u skladu sa maksimumom »piši kao što govoriš«, tj. — kao što **narod** govori), što znači: Logiku, Gramatiku, Smisao, nasuprot koderovskoj Imaginaciji, Slobodi, Hermetičnosti. Uostalom, svoju distancu u odnosu na vladajući jezički duh epohe Koder je nedvosmisleno pokazao kada je 1862. (dakle, u vreme definitivne pobeđe Vukove reforme) svoju **Romoranke** publikovao starim pravopisom. U stvari, Koder sa vukovskim romantizmom, na ovom planu, dublje povezuje jedino činjenica da i on samom jeziku pridaje apsolutni književno-umetnički primat, no svaka dalja sličnost već tu prestaje: autor **Romoranke** — za razliku od većine suvremenika — ne realizuje svoj kreativni potencijal kroz literarnu potvrdu jedne postojeće jezičke materije, nego kroz istraživanje novih, bitno drugačijih jezičko-umetničkih prostora, tačnije: kroz stvaranje originalnog, individualnog poetskog jezika koji nije egzistirao nigde izvan njegovih tekstova. Očito, nesporazum je tu bio neminovan jer se radilo o dva radikalno različita jezičko-umetnička modela, pri čemu je Koderova orijentacija verovatno delovala kao svojevrsno svetogrđe u vremenu oduševljenja narodnim jezikom i njegovim poetskim moćima (koje su našem pesniku, po svemu sudeći, bile nedovoljne). S druge strane, stvaralaštvo Đorđa Markovića Koderu nije se ni tematsko-značenjski uklapalo u preovlađujući tok našeg romantizma, u kojem su dominirali ili nacionalno-istorijski (odnosno, nacionalno-budnički), ili lirsko-ispovedni sadržaji, te semantička određenost i racionalno pojmljiv smisao; Koderovo usmerenje, pak, bilo je i na ovom planu sasvim suprotno: on je tragao za tajanstvenim, mitskim, mističkim i misterijskim, za onim što se ne može izreći drugačije nego samim jezičko-umetničkim tekstom, za tamnim, neodređenim, iracionalnim semantičkim poljima. Čak i kada se u nekoj mikroskopskoj njegovih spevova mogu nazreti obeležja srodna onim vukovsko-romantičarskim, to nikako neće važiti i za širi jezičko-semantički kontekst u kojem se ona nalazi (u krajnjoj liniji, neće se kao **takva** potvrditi u kontekstu **celine** dela); pre ili kasnije, njena se sličnost sa »već viđenim« svodi tek na spoljašnju, površinsku dimenziju. Tako je, recimo, nesumnjiv izvestan folklorni (»narodni«) duh u Koderovim poetskim i proznim ostvarenjima, ali on izivre upravo iz onih sfera koje su Vuk i vukov-

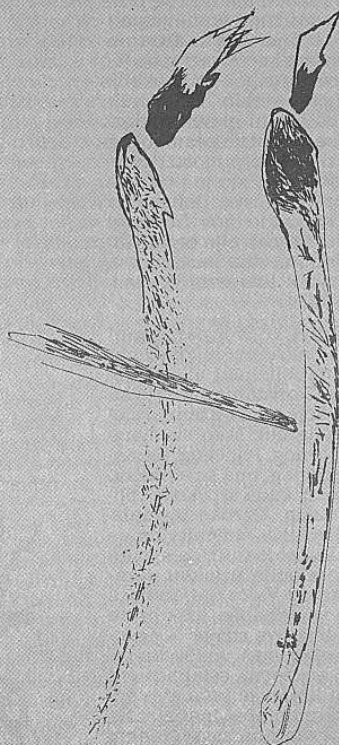
ci zanemarili (magijsko-vrždžbinska tradicija, bajaličke jezičke misterije, predstave i predanja izrazito fantastičkog karaktera, i t. sl.). U jednom slobodnijem poređenju, moglo bi se reći da je Koderova (i uopšte **koderovska** tekstualna praksa svojom suštinskom nemimetičnošću i radikalnošću delovala poput svojevrsnog stranog tela u — prevashodno mimetički struktuiranom — organizmu srpske književnosti XIX veka (klasicističke, romantičke, realističke), te je tadašnje nerazumevanje pesnikovog stvaralaštva sasvim normalno — kao i uvek kada je reč o stvaralaštvu koje mimoilazi dominantni horizont očekivanja i interesovanja sopstvenog vremena.

Paradigma koja je tada »presudila« Đorđu Markoviću Koderu, osnažena visokim književnim i kulturnim značajem vukovske orijentacije, prihvaćena je u XX veku kao naš fundamentalni tradicijski tok (i to u oficijelnom naučno-književnom kontekstu), što je — kako smo videli — određivalo dalju recepciju pesnikovog stvaralaštva (ali i svega ostalog što je egzistiralo izvan pomenutog toka). Bez obzira na izvesne modifikacije, uslovljene pojavom novih književnih pravaca, dominantno shvatanje književnog, odnosno **poetskog** jezika nije se suštinski promenilo ni do najnovijih vremena: on je i dalje morao respektovati područje Gramatike, Logike, Smisla — što je napre, a umnogome i najlucidnije, opisao Stanislav Vinaver 17; s druge strane, neprikosnovenost mimetičkog načela u srpskoj književnosti takode dugo nije dovođena u pitanje. Tek će dekonstrukcija ove paradigme, tj. — promena njoj primerenog horizonta očekivanja, omogućiti istinsko oživljavanje Koderovog dela; ovi procesi začetni su još u međuratnom periodu, u okviru modernističkih i avangardnih strujanja, ali su potom (pored ostalog, i usled vanliterarnih razloga) i sami marginalizovani, potisnuti, da bi se konačno realizovali tek zahvaljujući modernim neoavangardnim i postmodernim tokovima u poslednje dve-tri decenije, kada srpska književnost prihvata kao legitimne i estetičke relevantne one poetičke kodove koji sudbinski korespondiraju sa Koderovim. Tako je **stvarno** uklonjena estetička distanca koja je ovog pesnika delila od preovlađujućih i recepcijskih, i tekstulanih (odnosno, stvaralačkih) — oznaka srpske književnosti, tako je formiran jedan novi horizont očekivanja, otvoren i za Koderovo delo (tj. za koderovski jezičko-umetničku praksu uopšte), tako je još jednom aktuelna književnost osvetlila novim, **otkrivačkim** sjajem svoje prethodnike — što, u krajnjoj instanci, znači da je najpre doživela transformaciju vlastitih ključnih kodova, kako bi mogla prihvatiti nesvakidašnji jezičko-umetnički kod **Romoranke**, **Sna Matere srpske**, **Devesilja**, **Mitologija** i **Iskoni**...

(KRAJ)

¹⁷³ Miodrag Pavlović, Razmišljanje o Đorđu Markoviću Koderu »Letopis Matice srpske«, g. 155, knj. 424, sv. 5, novembar 1979, str. 1216-1218.
¹⁷⁴ Ljubomir Simović, Spevovi Đorđa Markovića Koderu, Duple dno, Beograd 1983, str. 37-54.
¹⁷⁵ Miodrag Pavlović, Nav.delo, str. 1218.
¹⁷⁶ Ljubomir Simović, Nav. delo, str. 48.
¹⁷⁷ Za razmatranje ove vrste naročito je inspirativna njegova studija Zanos i prkos Laze Kostića (Novi Sad 1964), te knjige Jezik naš nasušni (Beograd 1952) i Nadgramatika (Beograd 1963).

ZAŠTO
BAS
ŽIVOTINJE

MITRIDAT

pokošenom pesniku

Beše to prava zima — hladna i neizrecivo bela. Tek tako, niotkuda, jednog jutra grad je osvanuo sav blistav, sav čipka i san. Nad tmurnim, upuštenim fasadama gledala sam kako iz dana u dan niču kitnjasta, nadmena renesansna zdanja koja su me uznemiravala jer su me na nešto daleko, zaboravljeno podsećala.

I sva sam se predala — toj dubokoj nepomučenosti tišini, nepomaku. Jedno veće jato rečnih galebova, onih u kojima su zamrli svi instinkti pa preko zime ostaju u gradu i hrane se onima što izbljuju ulice, spustilo se, na blistavu, zaledenu veliku vodu. Tama se lagano podvlačila pod rubove beline, psi lutalice su šetali vodom. I onda sam ga ugledala, ja sa obale. Pojavio se iza poslednje, najdalje okuke, poznat, već opisan i krenuo mirno ka meni. Mislila sam ka meni. Nad njim, oko njega su kružili galebovi i psi. Cekala sam zaludno kao tama koja je sve progutala. Bila je to najhladnija noć u veku.

Tri dana su gradom odjekivali krici galebova zauvek uhvaćenih u ledu. Nisi mogao nigde da se skloniš, a da ih ne čuješ. Trećeg dana kad je sve umuklo znala sam, videla kroz poderotinu, videla sve, sve čak i samo carevo srce ogrezlo u ledu. ○○○

SNEŽANA BUKAL

SUSRET

Hodao sam polako i kisnuo na uličicama popločanim izlizanim kamenjem, obilazeći potočiće mutnjikave vode što su mi tekli u susret ili oticali od mene. Onda sam se predomislio i pošao prema rivi. Video sam dole kraj mora u bašti kafane koja je izlazila na mol a bila natkrivena prugastim crveno zlatnim platnom, senke ljudi što su se pijano okretale i skladno komšale kao u snu. Pošao sam prema njima jer je tu jedan od reflektora na uglu kafane uvek bio uperen u more i ja sam hteo da se za kratko zagledam u vodu i dno i da se rashladim, sad, kada kiša pada.

Ono su bili neki pijani Nemci ili Holandani. Ponudili su me flašom vina koju sam nesvesno prihvatio i sa njom se zaputio nekoliko koraka do mora, van domašaja platnenog krova.

Dno je bilo mirno a površina vode glatka kao da kiša ne pada. Kiše se na moru gotovo ne čuju, ali se ni more ne čuje od kiše. Na dnu sam pored starog sidra, konzervi, trava i školjaka, pored balbusa, trpova i glamoča ugledao ribu, veliku crvenkasto srebrnastu ribu kako carski lagano pliva naokolo po osvetljenom delu dna. Oči su joj bile velike i bistre, rep širok i moćan, ličila je na mladicu, na neku plemenitu ribu a ne na ružnu morskog neman koja se ne razlikuje od kamena pokrivenog travom. Bila je snažna i istovremeno veoma nežna. Gledao sam je opčinjen pokretom njenog tela, a onda je ona najednom, uz silovit pokret repom koji je poplasio i rasterao sva ona sitna i ništavna bića što ih je svetlost privukla na taj deo dna, podižući vihor peska i mulja, nestala u mraku mora.

Zurio sam nakratko u more. »Eleen, Eleeeen!« vikao je neko. Zurio sam, a onda postao svestan prisustva lepe dugonoge plavuše koja je ko zna koliko dugo stajala pored mene i posmatrala. ○○○

MILOŠ KOMADINA

II

Uredništvo i administracija
»Bosanske vile«
Sarajevo

Sarajevo, 13. decembra 1913.

Dragi gospodine,

Primili smo Vaše pismo i evo da odgovorimo na nj. Ali da Vam bude jasnije, moramo početi poizdalje. Mi za ove dvije ratne godine jedva smo izdurali s listom i u radovima, a naročito smo se mučili novčano, pa smo se za ove dvije godine zadužili i suviše. I da nije bilo mjenica, kojih i danas imamo preko 7.000 K. i 2.000 K štampanje — teško bi se moglo izdržati, a baš se moralo pokazati neprijatelju da Vila ne živi samo iz Srbije, kao što nam se uvijek podvaljuje. Kao što ćete vidjeti sadržaj, mi smo ove godine bili vrlo oskudni s radovima i da nam nije bilo još Vas, ne znam kako bi izašli na kraj. Vidjeli ste da smo spajali po dva broja i skraćivali sve do nevolje, što ne imadmo ni rukopisa ni novaca. Vaše smo radove uvijek cijenili i kao što ste se uvjerali odmah uvršćivali, ne samo što su bili dobri, nego i sa drugog važna razloga, što za njih niste tražili honorara, a nekoliko smo radova, koji su bili također dobri kao i Vaši, morali odbiti zato što nismo mogli honorirati. U ostalom mi smo pokušali okupiti u redakcioni odbor prijatelje »Bosanske Vile«, kojima leži na srcu taj jedini književni list u srpskoj Bosni i koji razumiju i njenu važnost i njezin položaj. Ta i meni samom, koji 28 godina, krvavih 28 godina muku mučim i borim se u ovome moru tudinstva nije mogla Vila dati ništa do kore hljeba, ma da bi u svakoj drugoj službi bar pod stare dane bio obezbjeđen, dok sam ovdje uvijek kao na sokaku. Nije Vila honorirala do najnovijeg doba nikoga iz prosta razloga ne što ni-

je htjela, već što nije mogla. Pa i sada ne honorira, kao što ste Vi čuli, svakoga. Eto u redakcionom odboru samo se honorira, skromno honorira, Sima Pandurović i Veljko Petrović, dok ostali svi rade bez honorara. Ja sam skoro bio u Biogradu, pa kako smo bili posve oskudni s radovima, honorirao sam i to na ovaj način: zašao sam po Knez Mihajlovoj ulici od radnje do radnje i nudio Vilu, pa sam tako našao do 40 novih pretplatnika i to mi je bilo i za trošak i za honorar. Tu mi se našao na ruci g. Kosta Petrović, koji je obećao i poslije mog odlaska naći još radova, pa je započeo bio nuditi svakome honorar, misleći zar da je u nas kasa Zemaljske Vlade i njene pokojne »Nade«, no mi smo to odmah presjekli. Eto kako ste mogli čuti da mi honoriramo sve izreda. Međutim ima ljudi koji se naročito tim hvale zar da se pokažu važni i uzdignu svoje radove sami na visinu, koju ne zaslužuju.

Ako želite možemo Vam poslati kratak pregled materijalnog stanja »Bosanske Vile«, pa ćete se uvjeriti da imamo oko 10.000 kruna duga. Taj sam pregled nosio sobom i u Biograd i pokazivao gdje treba.

Prema svemu vidim da ste u Biogradu dobili krive informacije o »Bosanskoj Vili« i njezinom honoriranju, pa ste pod uticajem takih informacija i napisali ovo pismo. Nadam se da ćete poslije svega ovdje izloženoga i nadalje ostati pravi prijatelj »Bosanske Vile« i da ćete mi na ovo pismo odgovoriti.

Primitite iskreno srpsko pozdravlje i poštovanje iz srpske Bosne.

N. T. Kašiković

P. P. Nadam se na svaki način da ćete poslati svoj priloga za 1,2. br. »vile« 914. koji izlaze kao ratna spomenica. Tu je zaključio odbor da se iz principa nikome ne honorira. Obećali su radove svi ugledniji i najbolji književnici, pa se nadam da nećete ni Vi izostati. □□□

ZAŠTO
BAŠ
ŽIVOTINJE

PRAVI ZEČEVI

Mlada žena je napisala:

Beti je rođena na farmi.

Vozeci kroz Nju Hempšir pre nekoliko godina jedan moj prijatelj ugledao je kraj puta tablu na kojoj je štampanim slovima bilo ispisano: »Zečje bebe — 5 dolara«. Svratio je, pošto je bio zabrinut za mene pomislio je da bi mi jedan zečić pomogao. Tokom poslednje faze učenja za usmeni ispit iz engleske književnosti počela sam da se obračunam nepoznatim životinjama na ulici — vrapcu koji se brčkao u prašini, mački koja se tuda šunjala, ledima okrenutoj veverici. One od mene nisu očekivale da reč »genre« izgovaram sa francuskim akcentom, niti da ozbiljno, kao da mi je do toga izuzetno stalo, pričam o miltonovskoj maskerati, ili o zadovoljstvu u tekstu, ili o heteroglosiji, ili o hronotopiji, ili o diskursu u romanu. Kad bi im se obratila, one bi načuljile uši i gledale me oprezno i bez tračka onog snishodljivog osmeha koji se pojavljuje na licu profesora tren pre no što će izgovoriti: »Dobro rečeno«. One su jele, sedele na suncu i češkale se. Lizale su šape. Bile su i domišljate i privlačne i spokojne.

Moj prijatelj je pogledao u veliku drvenu kutiju. Unutra je bilo šest zečica skulpturanih u jednom uglu, dok se jedna izdvojila i koketno, puna sebe, češljala uši. Izvukao ju je iz kutije, platio pet dolara i ona je došla da živi sa mnom. Dala sam joj ime Beti.

Beti je imala tamnosmeđu, skoro crnu boju: vrhovi dlake bili su joj zlatni. Kao beba, bila je dovoljno mala da se smesti na moj dlan, ali je vremenom izrasla u sedam kilograma tešku zečicu sa prelepim krznom oko vrata. Živela je u drvenom kavezu u mojoj sobi.

Zeke se mogu vaspitati i naučiti da plivaju, da dodu kad ih pozovete i da znaju šta smeju a šta ne. Ali su — i to im je jedina sličnost sa mačkama — prkosni. Baš kao i slavni Duško Dugoško oni su namerno zli, pa kad ih uhvate kako glodu telefonski kabl ili kako uskaču u kantu za dubre staće i bezobrazno će zurići u vas, bez trunke kajanja. Ali Beti nije bila prepredena niti podmukla — ako joj se niste dopali jako bi vas ugrizla i s tim bi bilo završeno. Najozbiljnije samo se posvadaće oko frižidera.

Beti je strasno volela električne kablove. Mora da su lepo ulegali pod njenim zubima, poput spageta »al dente«. Zнала je da je to zabranjeno, ali jednog letnjeg popodneva kad nije bila dovoljno nadzirana nešto, da li vrućina, ili ono baš me-briga-raspoloženje, ili sećanje na prošla dva telefonska kablja, potpuno je prevladalo njenu bolju stranu. Posle nekoliko sati, tokom kojih nije prilazila da se mazi ili da vuče moje čarape, postalo mi je jasno da nešto nije u redu. Kad sam ja pozvala usledio je dug period tišine, i onda sam shvatila da frižider više nezuji. Konačno se pojavila, izvlačeći se ispod spiralnog dela na zadnjoj strani frižidera. Bila je topla, a druge vlasni paučine visile su joj sa ušiju. Izgledala je zadovoljna sobom. Mehaničar je bio zaprepašćen kako je uopšte ostala živa.

Beti je umela divno da izrazi radost. Nekad bi se tek tako hitnula uvis, a umela je i da leži na svojoj strani kreveta, kao odaliska. Volela je da joj se miluje njuškica, a kada je bila opuštena pružila bi zadnje noge unazad i pustila da joj uši padnu na ramena. Njene poluzatvorene crne oči tad bi dobijale divan bademast oblik.

Volela je i da jede. Njena dnevna ishrana sastojala se od zečje hrane »Purina« (grudvice lucherke) i šargarepe ili kafriola, a obožavala je ostatke salate (bez začina), jabuke, grožde, lešnike, semenke suncokreta, suvo grožđe i čokoladne bombonice. Mislim da je pojela samo jednu čokoladnu bombonicu u životu, tačnije — zbrisala ju je s poda u kuhinji pre no što sam stigla da je zaustavim. Bila je lukava kad je hrana u pitanju i niste je mogli prevariti. Jednom, dok se krila iza šporeta, ja sam nanižala zrnca suvog grožđa sve do predsobla, ali ona taj trag nije htela da sledi. Pokupila je groždice koje je mogla da dohvati i povukla se.

Pomislila sam da bi se Beti dopalo da ima društvo svoga soja, pa kad mi je neki prijatelj rekao da je jednom laboratorijskom zecu potreban dom, ponudila sam svoj. Alisa, osmo-mesečna novozelandska bela zečica bila je zamorce i jedini preživeli u eksperimentu za interferon. Ona nije bila navikla na društvo, a ni Beti nije pokazala oduševljenje što je vidi. Prili-

kom upoznavanja svirepo su izgubile jedna drugu, pa sam ih izvesno vreme držala odvojeno. Svoje prve mesece sa nama Alisa je provela sedeći u svojoj kutiji ili jurajući divlje tamo-amo po sobi — odbijajući se od kreveta do komode, od komode do stolice. Mogla je sama da uskoči u otvor na svojoj kutiji, metar i po od poda, i to joj je više prijal nego da je ja podizem. Režala je dok je jela štiteći hranu prednjim nogama. Posle izvesnog vremena Alisina jedina ludost ogledala se u razuzdanosti sa kojom se valjala po krevetu, mada bi se obavezno razjarila ako bi je neko uznemirio. I ona je, na njoj osoben način, kao i Beti, bila prijatno društvo.

Zečje uši su priča za sebe. Usmeravaju se u različitim pravcima nezavisno jedno od drugog. Okreću se kao dva krznena radara prema zvucima koji ljudima nisu dostupni. Alisa i Beti bi često ležale mirne, naizgled usnule, osim što bi im se uši načuljile prema različitim izvorima zvuka, svako uvo u drugom pravcu. Zeč će se prenuti zbog iznenadnih pokreta, ali ne i zbog iznenadne buke. Zeke buku predosećaju. Troše mnogo vremena doterujući se, ali najviše se posvećuju svojim ušima, češljaju ih olizanim prednjim šapama, guraju duge i uske zadnje noge u njih da bi ih počesali. Zečje su uši veoma mekane i veoma tople; brojne vene granaju se pod krznom. Ako ih osvetliš od pozadi izgledaju kao lišće.

Teško je ista toliko zabavno kao posmatrati zece. Zečevi su čas lepi, čas kaćiperni, čas seprtljavi, a čas nežni. Pesnik Vilijam Kauper gajio je tri zece jer su ga čuvali od depresije. U epitafu svom osmogodišnjem zecu Tineju on je, baš kao i Beatrix Potter svojim crtežima, potpuno izrazio prirodu ove životinje: »Turski tepih travnjak mu beše, po kom je skakutati znao, a cupkajući kao lane i valjajući se u sevdan bi pao, dok mu repić po vazduhu nestašno pleše.« Kauper je dobro znao da se u zečjem društvu teško može biti tužan: »Gajio sam ga njegove veselosti radi, jer on bi često odagnao misao što srce hladi, i naterao me da se nasmejem i osetim mladim.«

Beti je umrla pre godinu dana. Bilo joj je samo tri godine. Otrovala se kad je progutala grudvu kose. Zečevi treba da jedu puno sena koje pomaže varenje, ali Beti za seno nije marila. Alisa, pak, koja je obožavala seno, umrla je prošlog meseca, od zapaljenja pluća. Stan mi je pun zečeva: porculanski zečevi, zečevi kao kutije, zečevi u knjigama, zečevi na zdelama, šoljama i čajnicima, zeke ukrasi za jelku, zeke od srebra i zlata. Ali nemam baš ni jednog pravog zece — ni jednog koji bi češkao uši, ritao se zadnjim nožicama. Zam da će mi zbog toga, kao i Vilijemu Kauperu, biti tesko. ○○○

Sa engleskog: Danica Milošević

* Napomena priređivača: Ovaj tekst »New Yorker« je objavio u broju od 27. 3. 1989. godine ne potpisavši autora. Ali sama priča otkriva mnogo više ne go što bi to činilo jedno ime, jer koliko je ovde reč o »pravim« zečevima, toliko je reč i o mladoj dami koja o njima piše. Ovom prilikom is jednom se zahvaljujemo Milovanu Danoljcu, inače, velikom obožavaocu zečeva, koji mi je tekst ljubavno poslao i preporučio. [S. U.]

MALO SRPSKO STADO

Kada je Sveti Dimitrije primao Nestora u službu rekao mu je: »Čuvaš moje stado koje je sada zatvoreno u pet obora. U košari ispletenoj od vrbovog pruča zatvorene su ptice i drugi stvorovi koji umeju da lete. U štali, pola od balvana, pola od nepečene cigle, nalaze se domaće životinje. U gvozdenim kavezima zatočene su divlje životinje koje sam savladao u lovu. U podrumu, duboko pod zemljom, u mraku i vlazi, obitavaju zmije, gušteri i ostala gamad. Šesti tor sačinjen je od tvrdog kamena, to je ona kula zazidanih prozora i zakatančene kapije. U nju nikada ne zalazi, nego samo dobro pazi da ona teška, hrastova vrata uvek budu dobro zatvorena i obezbeđena. Jer u toj crnoj kuli zatočena su sve sama čudovišta, ali i vragovi. Jesi li me razumeo?« Jesam, gospodaru — reče Nestor. Poštovaću tvoju volju i staraću se da svako božije stvorenje ima sve što mu treba.« Tako je Nestor postao čobanin Svetog Dimitrija.

A Dimitrije beše u mladosti ogrezao u grehu, obesti i nekakvom mladalačkom ludilu. Ljude nije podnosio. Mesto ga nije držalo. Opijavao se crnim vinom i često nije znao za sebe. Skrgutao je zubima i kolutao zakrvavljenim očima. Predaje kaže da je ubio, ni manje ni više, nego devedeset i devet ljudi. Stoto ubistvo nije mu se uzimalo u greh; stoti je jurio za proscima da skudi devojkicu kada ga stiže i sastavi sa zemljom Dimitrijeva topuzina. Za sva svoja nedela iskreno se pokajao. Uzeo je u zaštitu prezrenu majku, a njene sinove i snahe pretvorio u kamenje. Unuka koji je zvao svoju babu da se vrati kući, preobratio je u zlatnog goluba. Zemne ostatke svoje Dimitrije ostavi u solunskoj tammnici, godine tri stotine i šeste.

Služio je Nestor Svetog Dimitrija verno. Bio je dobar čobanin. Brinuo se domaćinski o malom srpskom stadu. Hranio je i napajao vodom sve životinje, timario ih, izbacivao dubre, prostirao slamu, ptice zasipao zrnavljem, obilazio štale, torove, košare i kaveze. Ali, davo mu nije dao mira. Stalno ga je kopkalo da nekako sazna šta je u onoj crnoj kuli. Kad se napuni dvanaesta godina njegove službe, jedne tamne noći, Nesor uze zardale ključke i otključa na tamnici vrata. Pri slaboj svetlosti sveće koja je drhtala u njegovoj ruci, on tamo zatiče sve same sandame, nemani, čuda i vragove... Krstio se Nestor i svojom jakom verom odbijao od sebe nakaze koje su siktale i urlale iz mraka. Sto puta se pokajao što je ušao u kulu i prokleo je čas kada mu je palo na um da side niz klizave, kamene basamake.

Jednom godišnje podnosio je Nestor izveštaj svome gazdi. Morao je u svako doba znati tačan račun: koliko kojih životinja ima u torovima i kakva je sve stvorenja Bog poslao na zemlju u međuvremenu. Gospod je završio stvaranje sveta, ali kao da više nije mogao da se zaustavi, niti da obuzda svoju beskonačnu volju. Plodovi njegovih snova i igara neprestano zasipaju stvarni i nestvarni svet... Nestor je referisao, a Sveti Dimitrije slušao. Postavljao je neočekivana i teška pitanja. Nestor je odgovarao snishodljivo, iskreno, kako je najbolje znao i umeo; i nikada nije bio siguran da će udovoljiti gospodaru. Sveti Dimitrije reče da je zadovoljan. Tako bi se rastali.

Od duga vremena, Nestor počeo da piše o svakoj životinji i biću po nešto što bi zapazio, a što bi mu se učinilo važno. Svoju knjigu podeli u šest poglavlja:

- poglavlje prvo — Ptice i stvorovi sa krilima,
- poglavlje drugo — Pripitomljene životinje (domaće)
- poglavlje treće — Šumske životinje, divlje,
- poglavlje četvrto — Gamad što gmiže po tlu,
- poglavlje peto — Čudovišta iz crne kule i
- poglavlje šesto — Šta sam ja dopisao.

Nestorova knjiga sačuvana je. Iščitavajući njegovo pisanje mnogi su se grešnici učili na Nestorovom putu stradanja. Nestor je, ispaštajući, sačuvao neobičan smisao za poredak, gotovo činovničku revnost. On ne pominje svoja osećanja, strah i patnju, na-

pade malodušnosti kada je pomišljao da napusti Dimitrijevo stado i da ga ostavi da skapa od gladi i žeđi, da se zatre u sopstvenoj prljavštini, ta prokleta, luda konjušnica, ta Nojeva barka u plamenu... da dignu ruke od svega i da otkita u svet. O tome Nestor čuti, a uporno i sažeto zapisuje samo ono što je najbitnije. Između redova pažljiv čitalac pronaći će ipak provale ljudskih osećaja: jezu, strah i nadu koja čili.

Gavran, kobna ptica, vesnik nesreće i smrti, donosi glas o pogibiji u boju.

Golub, sveta ptica koju je greh ubiti, ko ubije svoga goluba, snači će ga nesreća, predskazuje kišu i smrt, srce goluba lek je za bolesti srca.

Ždral, vesnik proleća i dobra, polje na koje sleti ždral dobro će roditi.

Kukavica predstavlja sestru koja žali za umrlim bratom, veliki greh je ubiti kukavicu, njeno kukanje smatra se rdavim znamenjem, predskazuje koliko će godina neko živeti, ako zakuka na nečijoj kući, nagoveštava smrt u njoj.

Lastavica je ptica vredna poštovanja i ne sme se ubiti, njeno gnezdo u kući ili na krovu znači sreću, ona je kućni prijatelj.

Leptir predstavlja demone: vešticu, moru, vampira, prilikom probađanja vampira glogovim kocom, iz njega izleće leptir, kojeg treba ubiti, predstavlja dušu koja se kreće nezavisno od tela.

Orao je predvodnik gradobitnih oblaka, greh je ubiti orla, osobito krstaša, za lovce predstavlja simbol sunca, orlove kandže štite od uroka.

Petao, izrazito demonska životinja, vidovit je i može da predkaže vreme, dolazak gosta, put ili smrt, crni petao postao je od đavola, kolje se u slučaju bolesti, prilikom zidanja kuće i obaranja senovitog drveta, na Sv. Iliju obavezno stranac kolje petla, a Sv. Sava je uvek sa sobom nosio petla, sva noćna, demonska bića povlače se čim prvi petlovi zapevaju.

Svraka predskazuje dolazak gostiju.

Slepi miš koristi se u ljubavnoj madiji, radi sreće nosi se njegovo krilo uza se, kad uleti u kuću, sluti domaću neslogu.

Sova predstavlja bolest koja se pretvorila u pticu ili zlu dušu koja može dete umoriti, kad se čuje u selu i blizu kuće, predskazuje smrt.

Čuran, demonska životinja, veštica često uzima obličje čurana može biti veoma silan zmaj ako mi, pored prirodnih, izrastu još i zmajevska krila.

Čavka, zloslutna ptica, predskazuje štetu, nesreću i smrt, znak gladne godine, sluti kišu, kad vije oko kuće, sluti smrt u njoj.

Bik, okovanih rogova silazi u jezero u kome nade aždaja i probode je, pojavljuje se na mestu gde je zakopano blago i prepada one koji nisu obavili sve magijske predradnje, ko hoće da zakopane novce iskopa na miru, mora na naznačenom mestu da ubije svog bika, volovi predstavljaju duše koje vode gradobitne oblake i to duše onih koji su umrli neprirodnom smrću, pre oluje treba izgovoriti: »Vrati, sveti Mitre, svoja govoda iz našega sela.«

Konj, osobito ždrebac (pastuv), neće preći preko groba u kome se nalazi vampir, u vezi je sa demonima donjeg sveta, u konje se pretvaraju grešne duše, veštica, mora i vukodlak, pomaže prilikom otkrivanja i iskapanja skrivenog blaga, a crni konj neophodan je u potrazi za vampirom.

Jarac, postao od đavola, davo se najčešće pretvara u jarca, crni jarac žrtvuje se prilikom zidanja, predstavlja htonskog demona koji je istovremeno i demon plodnosti, može da predkaže vreme, a torba od kostreći služi za vraćanje protiv kiše.

Koza, davo joj zubima odgrizao rep, ne može se ureći, imuna na zle oči, jašu je vidovite babe, u nju se pretvaraju vile i vampiri, doji je vukodlak.

Mačka, ima zle oči, može ureći, donosi nesreću, osobito ako nekome prede put, predskazuje dolazak gosta ili lopova, ako preskoči preko mrtvaca ovaj će se povampiriti, ako se sahrani živa, kiša neće dugo padati.

Pas, promuklim zavijanjem, naslućuje smrt ili rat, kad se valja po zemlji biće štete u stoci ili će se promeniti vreme, kad zalaje o Badnjoj večeri sluti na smrt u kući, pas i vuk duhovi su zrelih žita, veran je pratilac čoveka, crtež šape ima zaštitnu ulogu, prva štenad baca se u vodu da ne bi pobesnela, pred oluju sa gradom pas se goni od kuće jer je nečist, ko nagazi na sugreb može i da poludi.

Svinja, je demonska životinja, moćni je utuk protiv zlih demona, predskazuje kišu, sneg i mraz, a može da predkaže veselje, nesreću i smrt.

Vuk, stvorio ga davo, ima tri vrazje dlake među očima, ne treba ga pominjati, duša pokojnika može se pretvoriti u vuka i tada se naziva vukodlak, o Sv. Savi i na Đurdevdan obavlja se niz medijskih radnji radi zaštite od vukova, vukova večera iznosi se na raskršće, sprema se naročiti kolač, iznosi na kućna vrata i nudi vuku.

Divokoz, muzu je vile i piju njeno mleko.

Zec, kad se na putu sretne, znači nesreću, ima lunarnu prirodu, na Badnje večer domaćin ga poziva na večeru, osobito moć ima zec ubijen na Veliki petak.

Jelen se poštuje od starina, u nekim predelima on je sveta životinja, veliki jelen sa zlatnim rogovima izlazi na proplanak da primi žrtve, u nedostatku žrtve, on se žrtvuje sam, česti su rituali pod maskama jelena, jarca ili konja. Kerinska košuta ima bronzana kopita i zlatne rogove.

Medved, je čovek po kazni pretvoren u životinju zato što je nogama hleb mesio, gorostasu Mededoviću otac je bio medved, u mnogim krajevima odavno ga nema, ali se sačuvao strah od njega, svuda se zna da je on opasna zver, ne treba ga pominjati, umesto medved, kaže se baja ili bauk, ostaci prastarog straha od medveda sačuvani su u običaj i svetkovinu Međkinog dana, tridesetog novembra.

Gušter se ne sme ubiti, on prorije vreme, uz pomoć lastavice spašava naše sunce kad ga napadne nekakva krilata zmija ili aždaja.

Daždvenjak pred kišu izlazi iz vode, a kad nastane suša, onda ide vodi, ime je dobio po reči dažd, što znači kiša, predskazuje buru, pa se još naziva burnjak ili burnik, kad je u opasnosti može toliko jako pisnuti da progoni ogluvi, zato ga niko ne uzemirava, ko stavi daždvenjaka u nedra postaće dobar majstor.

Žaba predskazuje vreme, nosi se kao hamajlija, služi kad se proklinju osumnjičeni za krađu, izgoreće kuća ili će umreti majka onome ko ubije žabu, osobito se poštuje kućna žaba, u žabu se pretvara vampir, a u narodnim pripovetkama i devojka.

Zmija je postala od konjske dlake koja je pala u vodu i oživela, ime joj se ne spominje, kaže se: kućarica, dugačka, ona iz trave i slično, kad se pogubi aždaja iz njenog leša izleće se zmija i druga gamad, ima noge ali skrivene, nevidljive, senovite zmije vide samo konj i vo, od zmije se treba čuvati i na spavanju, ne trpi beli luk, kuća koja nema zmiju čuvaricu nema sreće i napretka, u njoj je sen domaćeg umrlog čeljadeta, zmija poljarica, čuva polja sa usevima, smuk čuva vinograde i bori se sa alama koje navode gradobitne oblake, zmije čuvaju zakopano blago, sanjati zmiju znači bedu i opasnost od neprijatelja, zmija razume šta životinje govore.

Kornjača, stilizovana figura kornjače javlja se na čilimima kao ornament, travka koju donese otvara svaki zatvor, ima još jedno ime — željka.

Krtica, grehota je ubiti, njene šape služe kao hamajliju i štite od zlih očiju.

Miš predskazuje seobu, siromaštvo i smrt, najbolja zaštita od najezde miševa je kumstvo s njima, dan po Mitrovdanu praznuje se da miševi ne bi po hambaru i u kući štetu nanosili.

Aždaja je mitsko biće koje predstavlja fantastičnu mešavinu krilate zmije, guštera i krokodila, ima neparan broj glava, najčešće tri, sedam ili devet, ide na četiri kratke noge, krila su joj kao u slepom miša, iz razaplenih čeljusti izbija joj modar plamen, strahovito riče, ljuta je, proždrljiva i nezasita, njena snaga je u vrap-

cu (kod careva grada ima jezero, u njemu aždaja, u aždaji vepar, u vepu zec, u zecu golub, u golubu vrabac i u njemu aždajina snaga), ljudi joj prinosе životinjske žrtve i po koju devojku, kada je došao red na kraljevu kćer ona primi hrišćanstvo, pa sveti Đorđe kopljem probode aždaju i spase kraljevu kćer, ne može se ubiti iz puške, jer olovo odskoči od nje, živi u mračnim i močvarnim tamnicama u kojima proždire sužnje, ima je i u paklu u kome proždire grešnike, na istoku u velikoj vodi, odakle se rada sunce, živi aždaja, koja kad se sunce pojavi iz vode, poleti da ga proždere, ali je sveti Ilija udari gromom, ona se uplaši, pobegne u vodu, pa sunce uspe da odskoči. (Kako je dosadno biskiti sedmoglavu aždaju! I kako je vašljiva!)

Ala je ogromna, rep joj se spušta do zemlje a glava joj je u oblacima, vide je samo vidoviti ljudi, ko joj ugleda glavu može da poludi, jaka je, proždrljiva i nesita, pred oluju vidi se u obliku orla leti pred oblacima i čuje se njeno nesnosno pištanje, bori se sa zmajevima, ale se i među sobom tuku ledenim zrnima oko čarobne palice i tada pada grad, kad nastupi pomračenje sunca ili meseca to ih ale zaklone krilima, nagrizaju i hoće da ih prožderu, ako sunce pocrveni to ga je obilila krv od ujeda ala, ako ale pojedu sunce — nastaje smak sveta, ale pred oblakom progoni zmaj, smuk, zduhač i naga vidovita žena, kad se pretvore u ljude ili životinje prepoznaju ih samo šestaci (koji imaju na svakoj nozi i ruci po šest prstiju), izvode komendiju sa ljudima, svračaju ih s puta i jašu po potocima, hvataju decu, odnose u svoja staništa i proždiru, odlaze u lov s čosom, a grešna careva kći pretvara se u alu.

Bauk je strašilo u životinjskom obliku, danju se krije po kutovima zapustelih kuća, rupama i mračnim mestima, otuda vrebava žrtvu da je ugrabi, odnese, udavi i proždere.

Bukavac, demon, čudovište sa šest nogu i kvrgavim rogovima, živi u jezerima i velikim barama, izlazi samo noću dižući veliku buku, skače na ljude i životinje i davi ih. (Tvorac je sklon crnom humoru; njegov smeh je gorak i neprijatan, a njegove šale traju po sto godina; dok svi ne popadaju mrtvi od smeha, i od ljubavi Gospodnje.)

Drekavac postane od umrlog a nekrštenog deteta, telo mu je šareno, dugačko i tanko kao vreteno, a glava nesrazmerno velika, priviđa se noću, posebno u Nekreštene dane, javlja se u obliku deteta ili kakve životinje, sluti nečiju smrt ili pretiskazuje bolest stoke, pojavljuje se na groblju, u potocima, selu, dreči raznim glasovima: kao jarač, plače kao malo dete, mauče kao mačka, krešti kao ptica, boji se pasa.

Cikavac je krilat životinja slična ptici, sa dugim kljunom i kesom na vratu, izleže se iz jajeta što ga žena činilica drži pod pazuhom četrdeset dana, ko hoće da ima cikavca može ga sam sebi izleći pod pazuhom, cikavac sisa med iz tujih košnica i mleko tude stoke, pa sve donosi gospodaru, svom činiocu ispunjava svaku želju i omogućava mu da razume ne-mušti jezik.

Vada je pećinski duh koji plaši posetioce pećina, u strahu pred njim, srž se leđi u kostima, može biti i bezazlena noćna prikaza, koja ne nanosi nikakva zla.

Vampirić je leptir koji obitava u vampiru, izlazi na njegova usta i čini zla zivima, važno je i njega ubiti prilikom uništavanja vampira. (Obesne su i nedokučive igre Božijel)

Vukodlak, kad nastupi pomračenje sunca, svim silama nastoji da ga proždere, staro i mlado istrcava napole i pokušava da otera vukodlaka snažnim udaranjem u metalne predmete s ognjišta, u razne klepetuše i sve što zveči, kad se ovo ne bi činilo, neman bi progutala sunce.

Zmaj može biti leteći predmet koji pada s neba (meteorit), čovek i zmija, u suštini nije zlo biće, postaje od šarana kad napuni četrdeset godina i tada mu izrastu noge i krila, ponekad je ptica sa zmijskim repom, leti noću i iz nje izbija svetlost, javlja se i kao orao kada vodi borbu sa alama, zatim — petao, čuran i gusan, može imati izgled čoveka, personifikacija je munje i vatre, leti preko neba uz hujanje, zviždanje i prasak, zmija posle sto godina pretvara se u zmaja. (Zmaj i aždaja čakom upale dvor. Zato sam načinio pomoćno stepenište i zajazio obližnji potok. Bikavac me dozove, a psoglav pomogne da požar ugasio.)

Psoglav ima telo kao čovek, a glavu kao u psa, samo sa gvozdenim zubima, ima jedno oko na vrh čela i konjske noge, živi u pećini ili u nekoj mračnoj zemlji u kojoj ima mnogo dragog kamenja, napada ljude ili iskopava mrtvace da bi ih proždrao, boji se vode.

Troglav, mitsko biće sa tri glave, može biti aždaja, zmaj ili čovek — crni Arapin, vojvoda Balačko, car Trajan, demon donjeg sveta. (Bože, zašto kršiš sopstvene zakone?)

Šestaci, životinje ili ljudi sa šest prstiju na rukama i na nogama, mesec u vreme pomračenja naizmenično napadaju i jedu ga: veliko crno june sa dugim rogovima, ušima i repom, zatim veliki crni vepar sa dugom njuškom i ogromni crni vuk s vrlo velikim ustima i dugačkim repom, kad svaka životinja po tri puta otine po komad meseca, pretvori se u čoveka sa šest prstiju, koji ogromnom snagom napada na mesec gvozdenim vilama, šestaci seju strah oko sebe i prokleti su od boga, zato se veruje da ne mogu ništa steći, makar bili vredniji od ostalih ljudi, od šestaka se beži, izbegava se i susret s njima, a kamo li kakav zajednički posao. (Ima li smisla oprobati sve mogućnosti, dimenzije, varijante... nakaznosti i zla?)

Beli orasi, obično se čuju kako zveče pored nekog plota, kreću se uvek u nizu, slično praporcima, ima ih najmanje tri, najviše četrnaest, kada dobiju mlade nesnosno su veseli i drski, mogu da udave pile, miša ili žabu, kad ostare pocrne, smežuraju se i postaju sipljive boško pune plavog praha.

Klupče, na prvi pogled slično je šarenom smotljivu vune, plovi na vetru, menja pravac neobičnim trajajima, voli svetlo, može da izbledi na suncu i da nestane, pije prašinu duž snopa svetlosti, čula nema sem čula za prostor i pokret, kada spava niz krzno mu se sliva sluz duginih boja, ne razmnožava se (vidi Venerino klupče).

Odras, veoma plašljiv, beži od ljudi, kad ga iznenade na pojilu ume da ogrebe ili ujede, nema dimenzije ni težinu, kosu vezuje u rep dug i po nekoliko metara, ima zle oči, voli tiha i mračna jezera i udaljene izvore, postoje vešti lovci sa spravama koje nose u džepovima, oni hvataju odrase, muče ih i oblubljuju u plitkoj vodi, posle odnosa sa odrasima lovcima koža posivi, a to se nikako ne može oprati.

Prič, poreda ga sa ehom, a neki, preterujući, sa mišlju, nesposoban da učini zlo, mnogo plače po čoškovima, kapljice sa talogom od rde ili malko vlage otkrivaju njegovo prisustvo, mnogi svedoci opisuju muziku priča, najveštiji je, kažu, na instrumentu sličnom liri, ribari i čobani rado ga prihvataju kao neku vrstu parazita i puštaju da se nastani u bradi ili u vunenju torbi.

Stidac, najviše voli da sablažnjuje device, iznenada skoči iz mraka u nekoj pustoj ulici i pokazuje svoje polne organe kojih ima po nekoliko parova u više boja, kloni se svakoga ko je ogrezao, u grehu, bestidnike prepoznaje iz daleka i beži glavom bez obzira, sličan ptici

opuštenih krila, opijenoj, izbačenoj iz gnezda, možda ždralu koji je zaboravio da leti.

Čudo, krije se u visokoj, letnjoj travi, jedina hrana mu je aroma poljskog cveća, iz kose vire mu kratki rošići između kojih sevaju električne varnice kad se naljuti, hvata programe radio-stanica, noću sapliče zakasnele prolaznike i zadirkuje ljubavne parove, u neka doba nadu se kao balon i dostigne veličinu krošnje drveta starog dvadeset godina, kad ga prime-tiš čini ti se da nisi ništa video, a kad ga sanjaš — začuđiš se!

**

U zoološkom vrtu srpske narodne mitologije nalazi se bar šest grupa životinja, što stvarnih, što nestvarnih, što mogućih, što izmišljenih. Podela koja se pripisuje Nestoru proizvoljna je, lična, privatna, a broj koji se ponavlja je dvanaest; tuce, tačno namireno ili stado sastavljeno tako da se za jedan preliva preko ove mere. Po svemu sudeći, Nestor je čuvao, osim riba — a zašto njih nema nije jasno — negde između četrdeset osam i pedeset dve životinje. Račun nije tačan, jer nedostaje: jedna divlja životinja (da li je Nestor izgubio, zaboravio ili prevideo u nekom nesnovitom kutku štale?), bar šest riba i čitava ergela koja još nije izmišljena. Pitanje je — koje su to životinje? Baš je to ono pitanje koje tišti. Jesu li odbegle, ukradene, istrebljene, gde su?

Blago srpskog naroda sastavljeno je i od umiljatih, pitomih, lepih bića, ali i od groznih stvorova, čudovišta koja vrebaju da smožde, koja bez milosti, bez trunke razuma u očima, pređu da satru i prožderu čoveka. Pola dobitka vredno radi i pomaže čoveku, privrženo je i pitomo, a druga polovina reži i ujeda, grize i otkida, a čovek joj je najveći neprijatelj.

Najčvršća veza između čoveka i životinje je — strah! Plaše se one, užasava se on. Strepe one, drhti on. Kako da se sažive, udruže, razumeju, zavole? Kako? — pitam i ja. A izgleda da ni Nestor nije bio blizu odgovora. On je bio samo dobar čobanin. A desilo mu se da je jednom, slučajno, rađeći vilama — ubio aždaju. Iz njene se telesine izlegoše sijaset novih, nepoznatih, groznih gmazova. Nestor pokuša da ih prikupi, pribere u nekakvu košaru, ali — kao za inat — u onoj strci i čiči, pritište jače nekakvog salamandera sa crvenim rogom na čelu, ovaj crče, a iz njega namah iskuljaše, iskljaše larve, gliste, gusenice, stonoge, ljute muve i noćni leptiri sa ubojitim ostrim čiodama na glavama. Nestor potrže mrežu i lonče, cedaliku, ali nije mogao više ništa da učini, jer se ispod njegovog stopala, obuvenog u gvozdeni cokulu, nade spljeskan puž Golač, a iz njegove sluzi digoše se i kretose krpelji, vaške, buve i beštije tako sitne da se golim okom nisu mogle videti, a zdravim razumom zamisliti...

Tako je završen kratki kurs srpske fantastične zoologije. Predavač je bio, pisao i brisao, prepravljao i ludirao se, Nestor, čobanin Svetog Dimitrija, siromah, nevolnik, bogobojaljiv stočar i veselnik. Krijući od gospodara, on još uvek pokušava da, od prosute pošasti i dubreta, ponovo sačini, umesi, oživi onu slučajno ubijenu alu. Ali, to mu nikako ne polazi za rukom. Ne prestaje da ga muči i progoni. Noćima ne spava. danju bdije nad poverenom mu stokom. Izdeljao je štap, pa zna da udari neposlušne. Ni psa ne pušta više iz štenare. Ni goluba iz golubarnika. Brine o aždaji, a ne vidi da mu se krdo ofucalo. Medved nema apetita. Prič neće čokoladu. Daždjevnjak počeo da nosi naočare. Leptir i vampirić zamenili mesta a Nestor ništa nije primetio. krtica progrižila pod i sišla u podrum, među vade i cikavce. Sve je u redu, a ništa nije na svom mestu... Bogme, kad bolje pogledam, i ovome Nestoru kao da niču rogovi na čelu, a crna repina viri iz nogavice?

Milenko Pajić

(KRAJ)

LITERATURA: srpski mitološki rečnik, Priručnik fantastične zoologije, Mala enciklopedija nakaza, čudovišta i mutanata, Popis fantastičnih životinja sa slikom Boša, Ešera i Dada, Čudovišta i vragovi (Grad 73-75), Džepni medicinski priručnik putujućih hirurga-kasapina, privatna kolekcija srednjovekovnih bestijarijuma, Uputstva iz demonologije, Rečnik simbola životinja, Kratka istorija monstruma, Čudovišne igre umetnosti, demonstriranje monstruma, Atlas života i života, fotomaterijal

MASNA CRNA PTICA IZ

»Reč KIVI, niz od četiri slova koji poseduje gotovo demijuršku zvučnost i odsečnost...«, počinjao sam treći, četvrti put da pišem pseudopriču čiji dugi naslov stoji u vrhu stranice, pseudopriču koju je nosila maglovita zamisao potpomognuta čvrstim opredeljenjem. Bilo je tušta i tma građe, nevezanih ali veoma lepo klesanih elemenata, no mojoj je hrpi i dalje nedostajao ključni kamen, svodar, ili »caput anguli«, nedostajao je omen, dobar znak, imprimatur hirovitih muza. »Reč KIVI, niz od četiri slova koji poseduje gotovo demijuršku zvučnost i odsečnost, dvoslog u kome bi se, kao u reči JAHVE, uz malo dobro tempirane imaginacije mogao pronaći ključ svih tajni univerzuma...«, prepisivao sam, uzalud, početak u čiji kvalitet nisam sumnjao, čekajući da se otvori nebo i ukaže montipajtonovska Božja ruka koja će u uglu stranice staviti svoj paraf.

Računam na razum i dobru uvežbanost svojih čitalaca; budući da su već primetili da pred sobom imaju oveci komad teksta — jasno je da se čudo ipak dogodilo. Jednog, ni po čemu karakterističnog posledod-neva, vraćajući se kući, u sasvim običnoj prodavnici, daviši prosečnoj i otud nezapamćenoj kasirki hrpu bezvrednih papirnih novčanica izgledom sličnih etiketama za voćne sokove, preuzeo sam nekoliko primeraka minijature čokolade. Otvarajući dunkli-modri omotač da bih oslobodio njihov sadržaj, petnaestogramsku mrku ploču slatka ukusa, vadio sam na svetlost dana sličice raznoraznih životinja. Sasvim precizno: broj 190 — divlja mačka, broj 81 — smeđi gušter (koji je na crtežu zapravo bio zelen) i broj 4 — tiranosaurus, dijagonalno postavljeni zlokobni reptil blago rečavim leđa okružen busenovima paprati i verovatno uplašen erupcijom vulkana naslikanog na horizontu. Konačno, u četvrti čokoladi, onoj koju sam jedva pojeo, pronašao sam sličicu broj 155, svojevremeno dugo čekani primerak faune južne hemisfere, simpatičnog kivijsa. Uz donju ivicu izvadene sličice pisalo je, doduše, KIVIKAVAC, no to me nije naročito zbunilo i iznenadilo. Većina životinja u portativnom zoološkom vrtu čiju je okosnicu činila izdužena sveska nazvana album i čiji su stanovnici, pre no što su pohvatani i polepljeni, živeli lagodno prislonjeni na čokoladne table, imala je odnedavno nova imena, rogobatna i do tada sasvim nepoznata. To je, valjda, plod stalne evolucije jezika, tek ponekad blago potpomognute od strane dokonih lingvista kojima dosadi status posmatrača. Ako se Darwinova evolucija našalila sa kivijsom, zašto ne dopustiti i jezikoslovima da na njega izliju milost svoje dugo frustrirane kreativnosti i malo se poigraju sa njegovim nazivom. U poređenju sa buba-marom, koja je umećem konstruktora nove terminologije postala BOŽJA OVCICA, kivi je još bio i srećne ruke. Tačnije, krila. Onog koje se na njegovoj čupavoj fasadi zapravo i ne vidi.

Pronalazak kivijsa bio je znak, dopuštenje da mogu krenuti dalje od drugog pasusa spisa u kome će glavni protagonista biti upravo ta čudesno preoblikovana ptica. Znak nije bio odviše spektakularan, nije se začula iznenadna grmljavina, nije se osetio zemljotres koji bi, uzgred, doprineo budućem prosperitetu grada u kome sam odrastao, nije se pojavio duh Hamletovog oca — bilo je to tek malo preklapanje sa situacijom koja se jednom već odigrala, podsećanje na prvi talas uspaljenosti serijom slika iz minijature čokolade.

Ergo:

Reč KIVI, niz od četiri slova koji poseduje gotovo demijuršku zvučnost i odsečnost, dvoslog u kome bi se, kao u reči JAHVE, uz malo dobro tempirane imaginacije, mogao pronaći ključ svih tajni univerzuma, odvešće nas najpre u bakalnicu (prodavnicu KOLONIJALNE — sic! — robe) na uglu Carice Milice i Zmaj-Jovine. To je bilo jedno od mesta gde se u vreme moga detinjstva mogao kupiti čokoladni proizvod nazvan »Životinjsko carstvo«. U vrme odmakle obnove i izgradnje mnogi su na pravili dobre karijere; pomenuta carica, zajedno sa svojim mužem Lazarom, obogatila se trgujući vinom, vode ustanaka protiv Osmanlija pakovale su i prodavale mineralnu vodu, dok su daleko najveće komercijalne uspehe postizali junaci poslednjeg rata. Jedan pilot — pionir gerilske avijacije proizvodio je padobrane i odevne predmete, dok je drugi borac plamenog neba sklapao televizore i antene. U toj podeli posla drug Kraš dobio je zadatak da uveseljava decu i pravi promet stomatolozima proizvođači kekse i čokolade, šećerne table i bombone. Josip Kraš, rođen poslednje godine prošlog veka u Vuglovu, po profesiji pekar, po opredeljenju borac za lepše sutra, po statusu član, a po obrazovanju diplomac univerziteta u Sremskoj Mitrovici, narodni heroj, ubijen od strane ustaša na početku rata, verovatno ni slutio nije da će ga kao deo posmrtnog biografske snaci sudbina fabrikanta slatkiša, niti da će po savetu stručnjaka za tržište pristati da svoje revolucionarno ime stavi na čokolade koje, krajnje neprimereno novom socijalističkom uređenju, u naslovu imaju ime jednog preživelog i nehumanog oblika vladavine. Bilo kako bilo, nova čokoladna linija postala je trenutni uspeh. Sličice izvadene iz čokolada pronalazile su svoja brojem određena mesta u albumu — njih dvesta pedeset — i uz to je, na naspramnim stranicama, svakoj nacrtanoj životinji odgovaralo kratko štivo sa opisom njenih navika i bioloških svojstava. Plaštom nauke i pravilnom pedagoškom usmerenošću bio je zamagljen komercijalni aspekt poduhvata; proizvođači su računali na niske sitnosopstveničke i zaludnokolekcionarske strasti nezrelih mladaunaca, a roditelji i bližnji, blavni finansijeri, smatrali su — ne sasvim uzalud — da od ove mamipare u daljoj perspektivi i može biti neke koristi. Vreme je, uostalom, potvrdilo ispravnost tržišne strategije Josipa Kraša i njegove ekipe: skromne i čuljive životinje u buduću kontinuirano dečju maštu, pa su otud i opstale, preživevši konkurenciju raznoraznih samolepljivih fudbalera kojima se zanemarljivi IQ projektuje na licima, besne motorcikle i teško doštiže automobile, junake manje ili više uspešnih stripova i crtanih filmova ili nakaze pridošle uz dubina svemira, čiji su albumi po pravilu igrali samo jedno leto.

Kao veoma radoznalo dete, koje je uz tu prirodnu predispoziciju uspešno iskoristilo prednosti statusa jedinca postajući razmaženo, bio

sam idealan kandidat za upadanje u postavljenu mrežu. Papirni leptiri, presovane ribe — neke od njih prave rugobe, izgledali sisari debljine hartije, počeli su da pune ionako pretrpan stan na četvrtom spratu. Postao sam intiman sa svetom mikroorganizama, bićima na granici života, sa amorfnom amebom i ekstravagantnim paramecijumom, sa kolonijom volvoks koja je neodoljivo asocijala na neka rešenja posleratnog beogradskog urbanizma, sa marabuom i ibisom, sa raznoraznim žabama među kojima je suvereno dominirala okruglasta američka pipa, sa daždevnjakom i gušterima, zmijama i grabljivim pticama, električnim i mehaničkim, to jest, običnim somom, čapljom, lisicom i vukom, kao i drugim likovima naivno-moralističkih basni...

Broj praznih polja u duguljastoj tvrdo ukoričenoj svesci se smanjivao, ali brzina nikada nije bila zadovoljavajuća. Davio sam se u čokoladama koje su sve češće porađale dvojnik već postojećih. Mogućnost zamene bila je minimalna jer su se deca u obližnjem parku privolela carstvu čarobnjaka zelenog terena, a plemenitu i kreativnu igru nazvanu »tapke« otkrio sam tek u školskom uzrastu, kada je za sve bilo kasno.

I, naravno, u svakom preduzeću, u svakom poduhvatu, postoji ono fatalno JEDNO, postoji slamka koja lomi leđa kamili, kap koju zadesi sudbina da njenom zaslugom čaša bude prelivena... U mom ranom projektu nazvanom »Životinjsko carstvo« morala je postojati poslednja nepronađena sličica. Okretao sam ispunjene stranice na kojima su se pomirili miš i slon, roda i žaba, lav i zec, vuk i merino-ovca; sve je bilo na pravilima igre predviđenim mestima — jedino je polje obeleženo brojem 155 bilo prazno. Na sučeljenoj strani, iza istog broja lebedeo je beskoristan pasus, tekst koji je nagoveštavao neverovatna svojstva ovog malenog bića, tekst uostalom sasvim nekoristan jer nijedna, ma koliko bogata mašta nije bila u stanju da na osnovu rečenoga uspostavi lik životinje samerljiv — kako se činilo — jedino sa kljunarem i koalom, njenim manje-više zemljacima. Danima i mesecima čekao sam čudnu pticu KIVI, gomilao nepotrebne triplicate, snabdevao komšiluk čokoladama koje su, u sveopštoj groznici, za mene potpuno izgubile smisao.

Starije žene iz susedstva, naučene da budu nepoverljive, ubeđivale su me da u cilju sprečavanja svojih potrošača da prikupe ceo album i time steknu pravo na širokogrudno obećanu nagradu, proizvođači često pribegavaju triku — jednu sličicu, naime, uopšte ne štampaju. Ilustrovale su to primerom predratnih kolekcija iz Nestle čokolade. Odbijao sam da poverujem tu paranoičnu varijantu; kako se projekat »Životinjsko carstvo« odvijao u srcu moje faze sveopšteg poverenja, nisam ni na trenutak pomislio da bi se veliki čovek kao što je Josip Kraš poslužio tako nedostojnim trikovima.

Zabrinuti ukućani, uočavajući dimenzije moje utučenosti, ponudili su nekoliko rešenja. Čuli su, navodno, da se u sličnim situacijama može apelovati na samilost Josipa Kraša i njegovih službenika; poštom se uputi molba sa plaćenim odgovorom i iznosom jedne čokolade, a oni pošalju proizvod snabdeven nedostajućom slikom. Ova mi se mogućnost od samog početka učinila veoma naivnom i pomalo kapitulantskom — odbio sam je sa dubokim gnušanjem.

Drugo ponuđeno rešenje bilo je mnogo atraktivnije: koristeći svoje višedecenijsko poznanstvo sa bakalinom gospodinom Matićem, gospodarem prodavnice svega neophodnog na uglu Carice Milice i Zmaj-Jovine, uspešli su da isposluju da sve pošiljke čokolade »Životinjsko carstvo« odmah po prispeću iz fabrike svrate u naš stan radi pomne pretrage. Moj nečasni poduhvat bio je olakšan činjenicom da je način pakovanja upravo omogućio male špijunske zahvate — laganim izvlačenjem same čokoladne pločice iz omotnice koju je činio samo presavijeni papir, lako se otkrivao identitet sličice zalepljene za unutrašnji omot od »masne« hartije. Mnogo kasnije, Josip se Kraš zaštitio od manipulacija te vrste — promenio je način umotavanja svog malenog ali veoma slatkog proizvoda. Ali, imajmo u vidu, sve se ovo odvijalo u vreme kada je prostor za podvale te vrste, za kratke preglede na policama tek uvede-nih samouslužnih radnji, bio širom otvoren. I, što je možda još važnije, na stupnju mog mentalnog uzrasta obeleženog sveopštim poverenjem u svet i njegove istine.

Sedeo sam u glomaznoj rasklopivoj fotelji na uglu trpezarije, nasred pućine plavih omotnica, pločevic morem čokolade koju neću pojesti, u stavu melanholičnog prestolonaslednika kakve orijentalne despotije. Otvarao sam jednu po jednu čokoladicu i pažljivo je dovodio u prvobitno intaktno stanje, da bi vraćena u dućan porekla bila prodata drugim naivnim kupcima koji su — bio sam siguran — takođe u paničnoj potrazi za kivijsom, pticom koja ne leti. Suviše je i napominjati da se ni u celom dvomesečnom kontingentu namenjenom bakalnici na uglu, ni posle više puta ponovljenih seansi, kivi nije otkrio.

Teško razočarenje izazvano neuspehom imalo je i jednu dalekosežnu posledicu: počeo sam postepeno da ulazim u svoju sledeću fazu, period sveobuhvatne sumnje koji je — priznajem — ponekad znao, a i još uvek zna, za svoje apsurdne uzlete.

Prva žrtva moje tek rođene sumnjičavosti bila je, naravno, u suštini nevažna novozelandska ptica koja je palo u zadatak da provocira moju paranoju. Odbijao sam da poverujem da takvo biće uopšte postoji, sve više bivao ubeđen da je Apteryx Australis izmišljotina trusta mračnih mozgova (ne obavezno Josipa Kraša koji je, kao i mnogi drugi, mogao biti žrtvom svoje naivnosti), da mu trup nije i ne može biti pokriven dlakavim perima, da mi nosni otvori — kakav glup detalj! — nisu pri vrhu kljuna, da je čista laž da spava danju a lovi noću, besomučno trčeći po prostranstvima južne hemisfere, da nema — a i zašto bi — ispunjene kosti... Sumnjive su bile i navedene dimenzije jedinke, još više glomazna jaja koja (!) dostižu četvrtinu težine odrasle ptice. Samim tim i konstrukcija da mu ime potiče od onomatopeje grlenog zvuka kojeg ispušta (u tumačenju lokalnog stanovništva iz navodnog plemena Maori) čini se prilično neuverljivom...

Za uspeh mog pripovednog komada, naravno, nije presudno pod kakvim sam okolnostima, i da li sam uopšte, došao do pravougaonika oštampane hartije neophodnog da se zaokruži jedna infantilna kolekcija. Važnije je to što sam, mnogo kasnije, u svom zreloom uzrastu, pronašao neke naknadne dokaze sposobne da potkrepe moje rane i samo nazgled besmislene nedoumice.

Kupujući obuću u jednom od jezivih megalopolisa oronule Evrope (one Evrope koja je svojevremeno umela da rodi Homera i Mikelandela, ali nije umela da smisli i smučka, na primer, čarobni napitak nazvan Koka-kola) primetio sam na polici iza vazda okretnih prodavaca, nizove pljosnatih limenki sa natpisom KIVI. Za divno čudo, na poklopcu je bila prikazana jako stilizovana silueta istoimene navodne ptice duga kljuna i zdepasta, obla tela. (videti dole, APPENDIX I).

Zadovoljan kvalitetom ovog proizvoda — zanemarišvi nejasnoće oko imena — postao sam njegovim trajnim poklonikom. U slučaju da kivi ipak postoji i trčka novozelandskim ostrvljem, on bi, po svemu sudeći, morao birti osnovna sirovina za spravljanje ove pomasti nezamenjive u procesu isterivanja visokog sjaia na čizmama i cipelama. Zamišljao sam postrojenja slična mlinovima za maslinovo ulje, u koja se sa jedne strane ubacuju razdragana mala stvorenja, da bi ubrzo potom bila samlevena u rotirajućim presama, pretvarajući se u ljjavu katranoliku tekućinu spremnu za naknadna rafiniranja, kolorisanja, ugušćivanja i pakovanja u valjkaste limenke različitih dimenzija.

Dve su ključne činjenice uzrokovala moje učestale posete obućarima; sveopšta pauperizacija koja me je naterala da iste cipele nosim sve dok pokazuju i najmanje tragove kompaktnosti, i druga, mnogo važnija i poraznija — činjenica da do dana današnjeg nisam savladao veštinu pravilnog hodanja. Posledica toga je izvanredno brza erozija donjeg, gaznog sloja dona. Već posle nekoliko dana nošenja pojavljivala bi se pretnja klasičnog »okca« videnog u ubogih protagonista nemih burleski ili na cipelama kratkog, trapavog i prituopog Diznjevog junaka Šilje.

Moj novi obućar je vremešni čika sa omanjim i prenatrpanim dućanom u jednoj od tradicionalno zanatlijskih ulica šireg centra grada. Preseljenje i hitnost slučaja naterali su me da se prepustim prvom obućaru na koga sam naleteo, a slučaj je podesio da naletim na njega.

Nestrpljivo je, pokretima pravog zaljubljenika svog posla, izvadio cipele iz plastične kese. Pomno ih je pregledao sa svih strana, vešto ih okrećući. Bile su to cipele starog kova, dekorisane spletovima lažnih rupica. Stekao sam utisak da je pri prvom pogledu između mojih cipela i mog obućara uspostavljena neka vrsta srdačnog prijateljstva u kome sam, slutim, bio pomalo nepotreban. Pomilovao ih je sa gornje strane, zatim podigao pogled i rekao jedno značajno »Hm«. Bojažljivo i u isprekidanim rečenicama, a kasnije sve slivenije, potekao je monolog, tužna priča o degeneraciji i propasti njegovog zanata, a samim tim i čitave vasesljene. Porazen i intimno povređen industrijom, zbunjen tehnološkim univerzumom i dugo vremena potpuno izlišan, on je prizivao vreme kada je kao šegrt i kalfa (...) gledao kako se prave ovakve cipele, da bi ih za (obratiti pažnju!) majstorski ispit napravio potpuno sam — od dona do rupica za pertle. O istinitosti te tvrdnje svedočilo je i majstorsko pismo, neka vrsta naknadno uramljene povelje koja se, posivela od prašine, jedva nazirala ukleštena između dva velika kalendara sa čijih su glatkih listova mlade žene, putem svojih velikih grudi ubedivale posmatrača u prednosti izvesne mineralne vode.

U dalji sled teško objašnjivih radnji vlasnika obućarskog dućana (iz razumljivih razloga ne navodim ime i adresu) spada protrljavanje vrhova mojih cipela levim rukavom. Posle munjevito izvedenog gesta majstor ih je podigao i pomirisao uglačani deo. Spustio je cipele na tezgju, skinuo naočare, i sa izrazom strahopoštovanja prošaptao: »Kivi...«.

Imao sam utisak da ova tiho, ali veoma neobično, izgovorena reč, plod sasvim tačne ali za mene u svakom slučaju nevažne ekspertize, u tom času za mog sagovornika predstavlja neku vrstu pečata na tajnom savezu, pristupnicu ili još pre prepoznavanja članstva u neotkrivenoj strogo hijerarhijskoj loži, možda i terorističkoj organizaciji obućara-kivista o čijem postojanju, rasprostranjenosti i stvarnom značaju neinicirani ne mogu imati pojma. Činilo mi se da se protiv volje uključujem u događaje čiji mi je smisao potpuno nepoznat. U razgovorima ovog tipa najcelishodnije je ćutati i klimanjem glave odobravati i najčudovišnije teze. Svaki slučajni gest može biti tražena ili nepoželjna lozinka — zato sam se trudio da budem ukipljen i ne dajem povoda...

Majstorove reči postajale su sve tiše i ubrzanije, dakle sve nerazumljivije. Njegovi su se gestovi približavali nečemu nalik na dervišku igru, hitro je podizao ruke iznad glave, ponekad bi se i okrenuo u mestu, praveći sitne korake na vrhovima prstiju. Vešto se snalazeći na skućenom prostoru iza tezge, saginjao je glavu i čelom dodirivao mali nakovanj pričvršćen za radnu površinu. U nekoliko navrata mumljanje je prestajalo, i tada bi, udarajući prstima o sto, proizvodio čudne i složene ritmičke strukture. Trudio sam se da razaberem bar nešto iz njegove preopširne mantre, ali sve do čega sam dolazio imalo je obeležja fragmenta nevezanog sa onim susjednim. Među prepoznate ali ne i logične koliko-toliko celine spadale su reči i nizovi: HODACE PO ZEMLJI... TRIDESET I OSMI DAN... NJEGOVI SINOV I ČEKAJU... ZNAK... RUKE IM SE SKLAPAJU I RASKLAPAJU... NIŠTA NE VIDU (Baš tako, to je uostalom ponovljeno više puta)... NAJVECI SIN...

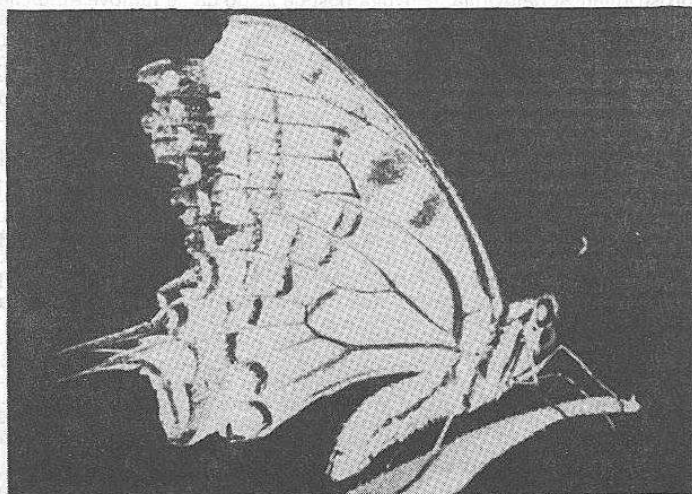
Pribojavao sam se da prekinem i isprofanišem ekstatički ritual trivijalnim pitanjem: »Kada će biti gotove moje cipele?«. Slutio sam da bi takvo pitanje bilo podjednako neumesno čak i po okončanju ovog ritualnog plesa koji je, prešavši zenit, pomalo gubio na intenzitetu. Na kraju, majstor se, vidno zamoren, naslonio na zid iza tezge i sa obe ruke ispravljene u laktovima i podignute visoko iznad glave (par cipela sada je bio razdvojen, svakoj ruci pripadala je po jedna), u gotovo katatoničnom stavu, ponavljao je finalnu mantru: REZUREKCIO... REZUREKCIO...

Tada sam se išunjao iz radnje, na punu podnevnu svetlost ranog letnjeg dana, ne sačekavši prostu informaciju do koje mi je bilo veoma

stalo. Moja ne sasvim uobičajena namera bila je da svratim za nekoliko dana, po isteku vremena dovoljnog za jednu jednostavnu popravku i kraći ambulantni tretman u nadležnoj psihijatrijskoj ustanovi sa kojom je — bio sam ubeđen — moj slučajni obućar u stalnom kontaktu.

Kao crno uslišenje majstorove pseudodolske igre iz retkih papirastih cirusa ili iz nekih nevidljivih bombardera počele su, najpre sporadično i neuredno, a zatim sve pravilnije i gušće, da padaju pljosnate crne limenke koje su visoko odskakale od sivkastog iskrpljenog trotoara, zvučno se i nepravilno (zbog ključica sa strane) kotrljajući niz strminu ulice. Ljudi su se, uzbuđeni, preplašeni, užasnuti, sklanjali u najbliže kapije i tiskali pod nedovoljnim kišobranima obližnje tramvajske stanice. Pogodeni su ležali na pločniku, neki su se još trzali; oni tek zakačeni su zapomagali, kroz prste kojima su pritiskali mesta udara pojavljivala se krv i klizila niz šake i podlaktice. Na krovovima parkiranih automobila stvarale su se brazgotine, a kosi prozori na vozilima postajali su pačinasta mreža. Zatečeni vozači pokušavali su, sasvim besmisleno, da zaustave svoje automobile, pa se sa nekoliko mesta čulo oštro škripanje kočnica praćeno jačim udarcem metala o metal. Puklo bi i poneko prozorsko staklo, dodirnutu limenkom odbijenom o sims, poneki izlog, i staklo se potom prosipalo po trotoaru. Od udarca deo limenki se otvarao, nudeći gusti nenačeti sadržaj, glatku mrku ili crnu površinu masti.

Video sam kako, gonjen nekom nepoznatom silom, materijal iz palih limenki uvećava svoju zapreminu, vri, i izdvaja se iz metalnih oklopa koji, poput ljuštura školjki ili razbijenih jaja, ostaju na tlu. Oslobođena tvar, pomalo pihijasta masa, počela je da se koncentriše i uobličava: nekoliko metara iznad tla ugledao sam zagasiti oblik koji je sve više za-

Art/Dado

dobijao lik gigantskog kivija. Treba li napomenuti da se tom obliku neprekidno priključivao sadržaj novoopalih limenki koji je, naravno, i dalje bubrio. Ulica je tonula u senku, a nad krovovima grada izranjao je lopotiti čupavi monstrum. Njegove mesnate gole noge, snabdevene oštrim kandžama, već su mrvile niže kuće, jednospratnice i prizemljuše. U toj pitcolikoj Godzili nije bilo ničeg osvetličkog — kako bi to možda pozeleo opskurni obućar — sva razaranja bila su plod nespretnosti i zbunjenosti novostvorenog bića. Ogromni kivi sada je već bio daleko, približavao se bregu na kome su upravo dovršavali zdepasti kupolni hram. Sa mesta na kome sam se zatekao pružao se dobar vidik — pri vrhu njegovog vitkog i blago povijenog kljuna jasno su se razaznavale nosne šupljine. Slabo se snalazeći na dnevnoj svetlosti kivi se bojažljivo saginjao prema građevini koja je dominirala. Nesmotreno polomivši nekoliko trskolikih kranova priljubljavao je šiljak kljuna pozlaćenom krstu, oprezno njuškajući.

APPENDIX I

Baš kao što poledina banknote od jednog američkog dolara u naizgled nevinim slikama krije duboku i duboko uznemirujuću simboliku, i konzerva paste za obuću odabrana je za sredstvo kojim subverzivne poruke ulaze široko u narod. Cipele su, izuzev u tropskom pojasu, veoma rasprostranjen odevni predmet, a ljudima koji ih nose barem ponekad treba sredstvo za njihovo čišćenje. Veštim tržišnim manevrima Organizacija (zvaćemo je tako u nedostatku pravog imena i podesnijeg određenja) je uspešla da potisne sve ostale proizvođače sredstava za održavanje kožne galanterije. Na taj način je, putem ambalaže, u svest i — što je još opasnije — podsvest ljudi ugrađen naoko čedan znak koji će, kada za to dođe vreme, odigrati predviđenu ulogu. Potpuno svestan da svako dalje repliciranje ide na ruku ciljevima Organizacije, donosim ga ovoga puta kao neku vrstu upozorenja.

SLIKA: I

APPENDIX II

U skladu sa iznetim (vid. prvi dodatak) bilo bi naivno pomisliti da je tekst napoleđini limenke samo obično uputstvo za korišćenje proizvoda. Jedan dramski tekst koji se poslednjih godina uspešno izvodi na našim pozornicama (a doživeo je i filmsku verziju) ispravno nas poučava da u ovim oblastima stvari nikada nisu onakve kakvim nam se prikazuju — nego upravo obrnute. Zato jedna kratka (i otud površna i nepotpuna) analiza teksta štampanog na ambalaži neće biti na odmet.

PASTA ZA CIPELE »KIVI« IMA TRADICIJU KOJA SE PROTEŽE NA PREKO OSAMDESET GODINA. Sam način formulacije (pametnom je čoveku i komarac muzika!) može nam reći ponešto o metodima Organizacije koji se najčešće sastoje u pravilnom doziranju i mešanju određenog (Osamdeset godina...) i neodređenog (Preko...) Srešćemo ga, u svom elementarnom vidu, još jednom u ovom kratkom visokometaforičnom manifestu.

Na prvom koraku nailazimo na još jedan omiljeni metod — mistifikaciju. U slučaju da je ovaj krucijalni podatak o osnivanju Organizacije tačan, oni ga zacelo ne bi plasirali tako brzo i tako otvoreno. Zato predlažem da se u svim kasnijim ozbiljnim istraživanjima on zadrži samo kao uslovno tačan, kao tek moguće polazište.

SMESA NAJFINIJIH VOSKOVA, RASTVARAČA I BOJA OBEZBEĐUJE NEPROPUSTLJIVOST, HRANI I ŠTITI SVE MEKE KOŽE. Druga rečenica, putem jednostavne metafore, nagoveštava prirodu Organizacije; postaje nam jasno da je njihova ideologija — kao i kod većine tajnih društava — visoko sinkretična, drugačije rečeno — prava papazjanija. Oni nemaju nikakve rezerve prema svom eklekticismu, svoja učenja smatraju sintezom svega najboljeg (najfiniji »voskovi« i slično). Pravo značenje određenja sintagme »sve meke kože« ne može biti sa sigurnošću dešifrovano; verovatno se radi o ljudima gipkih uverenja, otvorena duha, nedogmatičima spremnim da prihvate nekonvencionalna i avantgardna učenja.

KORISTI SE U PREKO 150 ZEMALJA SVETA. Ovo je drugo mesto neodređene brojke, i ponovo se odnosi na vrlo bitan podatak — rasprostranjenost delovanja. Iz ovoga postaje jasno da su njihove ambicije planetarnih dimenzija, ali stepen ostvarenog uticaja u tim zemljama, da li je on upšte realan ili tek na stepenu želje — ne može se odrediti.

Drugi odeljak ima i naslov; on, po običaju krajnje benigno, glasi: UPUTSTVO. Ovde se, vrlo uvijeno, govori o načinima prihvatanja ideologije Kivijevaca i njenom utiskivanju u život običnih ljudi. UKOLIKO JE POTREBNO UKLONITE TKANINOM POVRŠINSKU PRAŠINU, drugim rečima: izbacite iz sebe sve predrasude. ONDA NANESITE »KIVI« PASTU TVRDOM ČETKOM ILI ČETKICOM. Alternativna tvrda/meke četka nije sasvim jasna; zacelo se radi o tome da je izbor načina prihvatanja njihovog sistema krajnje otvoren i fleksibilan. DOBRO UTRLJAJTE PASTU U KOŽU — budite sigurni da je sve što vam je otkriveno dobro zapamćeno. ZA BLISTAVI SJAJ POLIRAJTE ENERGIČNO MEKOM ČETKOM ILI KRPOM — da biste postigli perfekciju morate biti uporni... I konačno: DNEVNO ODRŽAVANJE CIPELA MOŽE PRODUŽITI ŽIVOT KOŽE — Organizacija, kao i sve agresivne ideologije, zahteva svakodnevnim angažmanom — nagrada je sasvim razumljiva.

Bili bismo naivni poput pastirice kada bismo poverovali da se obraćanjem na priloženu adresu proizvođača može saznati nešto više o prirodi Organizacije. Zaduženi službenici bi se zacelo pravili blesavi, isticali da je njihov jedini posao proizvodnja paste za cipele a jedini interes profit, možda bi ponudili i šarene prospekte; time bi naivni istraživač neslućenom brzinom bio doveden u kafkijansku situaciju. Put zainteresovanoga, otud, mora biti zaobilazan, a svaki njegov korak oprezan.

APPENDIX III

O delima drvnog slikarstva naše novine po pravilu progovaraju samo kada je po sredi neka bizarna vest. Evo, na primer, baš ovih dana dosta se piše o slučaju da je neki princ svojevremeno izgubio jedno barokno platno malih dimenzija, delo glasovitog nizozemskog autora, a nečija drugarica slučajno nabasala na zaturenu sliku i spasla je odnevši je kući. Požrtvovani patriotizam kada su u pitanju vredna ili manje vredna umetnička dela ispoljio je, na sasvim drugi način, i jedan ugledni građanin poklonivši rodnom gradu svoju neprocenjivu zbirku starih majstora. O prirodi te zbirke, slikama u njoj, i načinu na koji je sakupljena u javnosti je bilo dosta nedoumica i proizvoljnih nagađanja, neretko izazvanih ljubomorom. Na maliciozne primedbe donator je kratko i jasno odgovorio da je veći deo slika pošteno kupio tokom zlatnih i za tržište umetninama naročito povoljnih četrdesetih godina, diljem srednje Evrope, dok je manji deo starih slika, koristeći se svojim znanjima restauratora, sam naslikao.

Sušalo se da je direktor londonske Nacionalne galerije izvršio samoubistvo kada je saznao za postojanje i sastav ove zbirke, da je glavni kustos stare umetnosti Metropolitana dobio psihogena kočenja, kao i da su mnogi autoriteti proveli dane i dane u gradu — srećnom dobitniku, bezuspešno pokušavajući da vide bar nešto iz te slavne kolekcije koja do dana današnjeg nije pokazana. O sadržaju zbirke najviše se saznavao iz brojnih intervjua sa donatorom, kreplekim brkaticim starčićem koji je vazda u rukama držao elegantni međuratni štap sličan žezlu. Pomenuti službenici velikih svetskih muzeja imali su, dakako, mnogo razloga za zabrinutost — pravo je čudo što su zabeležena svega dva nervna sloma. Donator je, naime, došao do slika koje su vekovima smatrane izgubljenima, od Bogorodične ikone koju je Sveti Luka naslikao za njena zemaljska života i koju su, sve do njene iznenadne pojave na Balkanu gotovo svi ubrajali u legendarna, nikada naslikana dela, pa do Leonardovih mermernih skulptura koje nisu nikada zabeležene u njegovom opusu i koje je on izradio uprkos svojoj više puta iskazanoj odvratnosti prema procesu klesanja. Bilo je tu još mnogo slika skulptora koji nisu nikada slikali, monumentalnih dela slavni minijatura ili minijatura slavni monumentalista.

Vrlo je karakteristično da su skoro svi intervjui nove medijske zvezde, kao i članci o njegovom životu i avanturama, bili bez ikakvih fotografija ili ilustracija njegovim likom iz različitih vremena. Jedino je, neznano kako, veoma čitani provincijski zbornik tračeva iz uzbudljivog sveta estrade i politike došao do nekvalitetne reprodukcije jednog dela iz kolekcije.

Iako je fotografija bila prokomentarisana jednostavnom legendom (Jedno od djela iz budućeg jugoslovenskog Luvra) koja nije davala čak ni objašnjenje da li je u pitanju detalj ili cela slika, a o imenu autora da i ne govorimo, bilo je sasvim izvesno da se radi o ostvarenju Jeronima

Boša. Koliko se moglo razaznati, njena sličnost sa »Triptihom iskušenja« iz lisabonskog Museu Nacional de Arte Antiga bila je velika, čime je autentičnost portugalskog komada bila ozbiljno dovedena u sumnju.

Od pomenute lisabonske replike naš komad razlikuje se u veoma bitnoj pojedinosti: na mestu koje je tamo prazno, ispred lebedečeg Svetog Antonija, među mnogim čudovištima koja ga opsedaju i kinje, videćemo i pticoliko ali beskrilno biće koje zabada kljun u svečovo oko (na prenetoj reprodukciji zaokruženo i obeleženo strelicom). I pored mizernog kvaliteta snimka neće nam biti teško da u tom stvorenju prepoznamo trčkaralo južne hemisfere — čudnu pticu kivi.

Srednjovekovni bestijarijumi kojima se obilato koristio i Jeronim Boš sadrže stotine fantastičnih bića. No, ni u jednom od njih ne može se pronaći kivi. Oblasti u kojima živi Apteryx australis bile su u Bošovo vreme terra incognita za evropsku civilizaciju. Boš je, to je bar jasno, veliki slikar fantastike i prethodnik nadrealizma. Sme li se prisustvo kivi-ja tumačiti nečim izvan i iznad ovozemaljskih puteva komunikacije? Telepatrijom, na primer?

SLIKA 2

Ako problem postavimo sasvim drugačije i ubrojimo ovu sliku u deo kolekcije koga dugujemo donatorovoj spretnoj ruci, nedoumice koje će se iz tog razviti biće, paradoksalno, još veće. Zašto baš kivi a ne neko drugo biće? I pored više od deset knjiga i feljtona o donatoru objavljenih u periodu od nekoliko godina uzavrelosti oko primopredaje kolekcije, još uvek su postojale obimne zone u njegovoj biografiji. Otud se ne može sa sigurnošću tvrditi da li se donator bar neko vreme, u mladosti na primer, bavio šusterskim zanatom, i na taj način došao u dodir sa sektom obučara-kivista. Oskudna su naša znanja o prirodi Organizacije; ko može pouzdano reći da li se ona sastoji samo od zanatlija ili su oni, što je mnogo prihvatljivije, samo njen istureni, egzotični deo. Organizacije te vrste su slične grenlandskim glečerima — dve trećine su pod vodom, nikada vidljive.

O donatorovim motivima za unošenje ovog kriptičkog znaka pripadnosti na jednu od najdragocenijih slika kolekcije, verovatno nikada nećemo saznati punu istinu. Čudno je, u najmanju ruku, i potpuno prećutkivanje ovog malog ali ipak vrlo upadljivog detalja. Verujem da je većina komentatora prešla preko toga iz čiste površnosti i nedostatka potrebnih znanja, dok je jedan, možda manji deo, čutao po nalogu odozgo.

Konačno, moramo se zapitati zašto je među tolikim delima od kojih zastaje dah donator (ne sumnjam da on stoji iza objavljivanja ove fotografije) pustio u svet baš ovu sliku? Njegov izbor bio je, čini se, barem u nekom smislu u neskladu sa opredeljenjima visokog rukovodstva Organizacije koje je moglo smatrati da još nije kućnuo čas njenog izlaska, iz anonimnosti. Samo se ovim može tumačiti donatorova jeziva i nikada zadovoljavajuće objašnjena smrt u kadi. Neobična lokacija ubistva, preko Hičkoka, vodi nas do figure Žan-Pol Maraa, i otvara novu, veoma zanimljivu temu o ulozi čudne ptice kivi u francuskoj revoluciji. Ali to je već tema za sebe.

APPENDIX IV

Odnedavno se na pijacama naših gradova mogu kupiti neugledni, ali veoma ukusni plodovi voća koje se, začudo, zove KIVI. Njihov slatkiselski ukus nosi u sebi nešto egzotično, i time se može protumačiti njihova iznenadna popularnost kojoj nije naškodila ni paprena cena. Malo ko može pouzdano reći odakle dolazi taj novi voćni hir, ali jedna je stvar jasna — domaći poljoprivrednici iz osunčanih i plodnih primorskih delti, otkriviši mogućnost uzgoja, bacali su se u čeljusti nepoznatog i neizvesnog, uskladujući se sa zahtevima tržišta. Bez ikakvog pijeteta prema njihovoj ulozi u našoj novijoj istoriji raskršene su plantaže rumenih mandarina i na njihova mesta postavljene su biljke koje donose neugledne sivozelenkaste plodove meke i dlakave kore.

Na koji način se pojava novog voća uklapa u planove Organizacije? Da li je to hibrid napravljen u krilu Organizacije, i sa kojim ciljevima? Zašto baš voće? Da li su to, kao u filmu »Osmi putnik« larve nekih do sada nepoznatih bića? Da li je veza između novog ploda i ptice-fetiša Organizacije samo u tome što su i jedno i drugo okruglasti i dlakavi? To su samo neka od pitanja o kojima bi vredelo razmisliti.

APPENDIX V

Na početku priče jednog opskurnog i po svemu sudeći veoma nadobudnog skribomana objavljene prvi put u Beogradu ove godine, naizgled nepretenciozno ponudena je paralela reči JAHVE i KIVI. Kroz gotovo dalji tekst autor fingira naivnost i gradi se nevin u odnosu na Organizaciju koju i tamo pominje, pogotovo u sasvim nepotrebnim priličima svoje »umetničke« tvorevine. Verovatno i sam svestan da se o tome više ne može i ne sme čutati, pribegao je starom triku: ozbiljne stvari propustio je kroz filter blage ironije, čime je stvorio utisak da je Organizacija tvorevina fikcije, odlazi tako svako ozbiljno promišljanje te teme. Ali i vešto zametanje tragova otkrilo je zanimljive podatke. Pogotovo je, čini se, značajna uvodna paralela KIVI-JAHVE.

Čak i u slučaju da je prva rečenica ovog »literarnog« komada ostala usamljena, da u kasnijem tekstu nisu date neke naznake, bilo bi to dovoljno da ozbiljno posumnjamo u autorovu upletenost u poslove Organizacije, možda i članstvo u njoj. Odvratanje pažnje putem obesišljanja svakako nije bio jedini zadatak koji mu je naložen.

O tome bi trebalo razmisliti ○ ○ ○

u Beogradu,
na dan dolaska Moamera el Gadafija
3. IX 1989. (1367. po Hidžri)

Mileta Prodanović

ŽIVOTINJE

Početkom veka, najviše petorica ljudi u Beogradu imali su cilindre od zečjeg krzna, koji su se morali milovati da bi dlaka ostala sjajna. To je redak primer da se nežnost prema životinji uvećava nakon što ju je čovek ubio.

Iz udžbenika koji su nas upoznavali sa prirodom i društvom sećam se slika životinja, koje su me mogle začarati, jer su mamile svojim drukčijim životom. Pobuđivale su rođačku naklonost, i u njima sam prepoznavao ono za šta ću kasnije naučiti reč — totemske pretke.

No, zar nije pored tih slika nužno stajalo zapanjujuće uputstvo »koristi se za...« daje meso, mleko, vunu... Zaboga — stresao sam se — pa zar se ni za šta ne koristi? A istina je da su životinje prvi predmeti nežnosti, plišani drugovi koji zamenjuju mamu, upijaju suzu, i primaju poljupce u mraku. Preko životinja se i uči ljubav prema ljudima.

Dečak u nekoj pripovesti Veljka Petrovića ima neponovljivog, vedrog druga u svom jag-njetu, Agucu. Iznemada dečaku druga iznose raskomadnanog u nedeljnoj čorbi. Njegove oči rastu nad stolom. Roditelji su se pretvorili u ljudoždere, a svet se ruši u užas. Jesu li podsmeh reči kojima ga teše: »Doći će drugi Aguc!«

Dečak je pao u zakone sveta.

I ja sam odgurnuo tanjir. Video sam kako kokoši kunaju po kavezima i kako telad, vlažnim okom, zuri iz boksova.

U mutnoj vodi, iza stakla ribarnice, jedan šaran zeva pod olinjalim trbuhom drugog. Čekaju da budu izvučeni na pladanj ribarnice, da ribar upita: »da ga malo ubijem?«, i malj preki-ne ono zevanje.

Pa životinje žive u logorima!

Bez vazduha bih se prenuo iz postelje, pojmivši stravu takvog jedinog života.

»Nek budem proglašen za duh sedmog reda«, kako bi rekao Mišo, ali pitao sam se: »Sta nas ljude izuzima iz takvog užasa? Sta nas štiti?«

Teško sam pristao da čobanin u svom jag-njetu voli i »agne malo« i pečenje.

Slična dvostrukost osećanja prenosi se i na ljude. Korist i naklonost prepliću se, sve dok se »iskreno« i »veštačko« sasvim ne zamrse.

U idilično doba života, životinje nas uče ljubavi prema drugom čoveku. Kasniji odnos prema njima pruža recept po kom se redukuje univerzalna simpatija, što je nekada grejala sav svet.

Iz kruga »onih kojima ne treba činiti zlo-prvo se isključuje životinje.

Pa nepoznati.

Potom i mnogi poznati ljudi.

Najosle i neponovljivi prijatelj postaje »je-dan od ljudi«.

I ko ostaje izuzet?

P. S. Pošto sam već stavio tačku na ovaj ru-kopis, otvorio sam Hrabalove pripovetke i ta-mo natrapao na pasus stvoren za kraj:

»Jeste, jeste, naš sused je imao svinju koja se upravo oprasila, ali i prasića i prasići skapali od svinjske kuge, osim jedog. To prase su othranili na flašicu, i trčalo je za njima ko pas. Kad je odraslo, susedi su odlučili da ga zako-lju. Samo, držali su ga neprijavljeno, pa je stari otišao u podrum a prase za njim, jer je, ko što sam već reko, bilo naučilo da trči za njim ko pas. U podrumu, prase je položilo susedu glavu u krilo jer je samo njemu dopuštalo da ga češka po zatiljku. Onda mu je sused gurnuo dršku od sekire u njušku da ne skiči, ali je pre-vrnuo svećnjake, pa ga je u mraku loše priklilo, a onda je potego još jednom nožem, i još je mo-ro čitav sat ležati na njemu da prase iskrvari. U onom mraku, prase je mislilo da ga je ubo ne-ko drugi, pa se dok nije iskrvarilo stalno privi-jalo uz gospodara. A sused kad je izašao iz pod-ruma, samo se svalio na krevet i plako i plako, niko ga utešiti nije mogao, pa su ga morali od-vesti u Kosmonos. Tako je to, rekao sam ja, ko je video drugovati sa životinjama!« ○○○

Vladimir Pištalo

OH, DRAGA MOJA, GOVORITE MAČKI

Nedjelja je popodne. Zamara Vas vrešina u kojoj napolju titraju predmeti zbilje.

Ako Vam je možda dosadno i ako ne znate što biste sa sobom, te ako Vam se u tom doko-ličnom času dogodi i to da ugledate mačku, najbolje bi bilo da se odmah okrenete najbližoj benzinskoj pumpi, da lagano krenete putem ka njoj, da hodate i da, kad stignete tamo, pri-dete automatu za benzin i prvom prodavcu-pumpaču kog vidite, kažete:

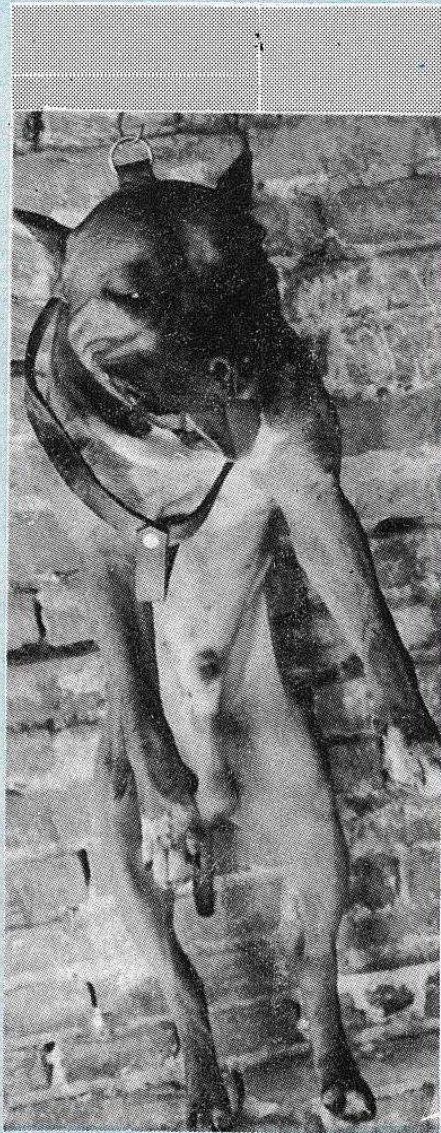
Jedan litar, molim.

Prodavac-pumpač će Vam na to što ste rek-li sigurno, podignuvši obrve, odgovoriti kako se na tom mjestu na kom ste se našli, ukoliko Vam je to do sad ostalo nepoznato, ne prodaje boza, već gorivo i kako ste izabrali pogrešnog čovjeka za zajebanciju u ovo sparno popodne.

Vi ćete njemu pak, na to reći da Vam taj benzin uopšte nije ni potreban za Vaš ševrolet, ni za bilo što slično što bi njemu moglo pasti na pamet, već za prosto i jednostavno liječenje dokolice, pa ćete ga, u vezi s tim, još jednom najučtivije zamoliti da radi svoj posao, te da ne sere puno.

Prodavac-pumpač:

1) Ispušta vrh crijeva koji je držao u ruci i trupacke Vam (dok se izvjesna količina goriva prosipa po asfaltu) skače u stomak;

2) mršti se i revnosno, s uzdržanim bijesom, te uz, po mogućnosti nešto veću novčanu nadoknadu od odgovarajuće, obavlja za Vas posao koji ste od njega tražili;

3) ocjenjuje da, osim što ste nervozni, izgle-date još i daleko jači nego što je on mislio kad Vas je prvi put ugledao, pa Vas, blagodareći tome, ljubazno moli da mu, prije no što odete, objasnite još, ako Vam nije teško — pravo značenje riječi dokolice.

Ove će Vam tri mogućnosti, naravno, svaka ponaosob, između ostalog otvoriti i nove per-spektive u gledanju na uobičajenu stvarnost i odnose po kojima je ona kao takva skrojena.

Potom, s manje ili više elana (razumljivo, u vezi s raspoloženjem u kom se poslije obavlje-ne kupovine budete nalazili), pokušajte naći ono mjesto na kom Vam je ideja o, ovog časa već završenom početku posla, sinula.

II

Okrećemo se kratkom osvrtu na razmatra-nje uzroka koji su eventualno mogli da dovedu do drugačijeg razvoja stvari, kao i onih koji su, do baš ovakvog, doveli.

Mačka bi, dakle, po prvobitnoj zamisli koju pokušavate ostvariti, tog časa kad se vratite s pumpe, trebalo da, još uvijek, bude tamo gdje ste je prvi put ugledali, jer ste Vi, naravno, već tad, spretno je zarobivši prirodno, i savjesno je zavezali za prvu ogradu na koju ste naišli.

Međutim, pred akcijom hvatanja i očuvanja njene prisutnosti na tom mjestu, mogle su se, za vrijeme trajanja Vašeg puta i realizacije prethodnog dijela zamisli, vrlo lako ispriječiti i određene teškoće:

1) U A — fazi (periodu hvatanja mačke) moglo se dogoditi, recimo, da je, još u trenutku dok ste Vi mačku gledali, neko istu već, beze-covavši je, počeo i mazno domamljivati riječi-ma: mac — mac, dodi macane, i radnjama kak-va je na primjer lupkanje dlanovima o koljena i sl.; da bi je, primamivši je potom, brzo uhva-tio za rep, te spretno i lako je hitnuo na zgra-du, što se preko puta mjesta s kog ste Vi, čas ranije, istu (mačku, dakle) ugledali, nalazili.

2) U B — fazi (u dijelu u kom prisutnost predmeta Vašeg zanimanja treba očuvati), opet je možda, Vaša, kaštem za ogradu vezanu mačka, pak, privukla pažnju nekog slučajnog prolaznika, te ga je neobičnošću stanja u ko-jem se našla inspirisala za postupak na koji se on u običnim okolnostima najvjerovatnije, sam nikako ne bi mogao odlučiti. Prolaznik, dakle, odvezuje dio kaša kojim je mačka vezana za ogradu i uhvativši ga rukom za sami rub, podi-že kaš zajedno s mačkom o nj vezanom u zrak, pa snažnim zamahom udara o zid zgra-de, što se, kako već rekosmo, U trenutku u kom ste Vi mačku ugledali, našla na onoj strani puta na kojoj Vi nijeste. Postupak zamahiva-nja i udaranja tijelom mačke o zid prolaznik će ponoviti onoliko puta koliko je potrebno da ovoj prsne lobanja.

III

Vi, eto, ni u jednom od ovih slučajeva, sas-vim sigurno ne biste nikako mogli podnijeti način na koji se situacija razvijala, pa je zato i prosto očekivanje uspješnog hvatanja i zatica-nja mačke na mjestu na kom ste je ostavili i je-dina izvjesnost koja bi stanje u kom su se ovog časa našli Vaši raznjihani nervi, bila prihvatli-va. Ozareni (pretpostavimo, dakle) uspješnim razvojem Vaše zamisli, Vi prilazite mački i nježno je milujete po krznu na vratu.

Oh, draga moja, govorite, pa joj, ni ne izgo-vorivši posljednju riječ misli, čerečite vilicu i uprkos grčevitom opiranju sipate, što je mogu-će više, od onog benzina u njenu gubicu. Zatim je odvezujete od ograde i palite joj ostatke masne tekućine na usnama, pa se hitro okre-ćete i hvatate zaklon.

Strpljivo i mirno trošite vrijeme na detaljan opis.

Toplina i miris ljeta na izmaku. ○○○

Nenad Vujadinović

Art/Dado